

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE**

**ACTA HISTORICA
TOMUS CX.**

**HUNGARIA
SZEGED
1999**

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATILA JÓZSEF NOMINATAE**

**ACTA HISTORICA
TOMUS CX.**

**HUNGARIA
SZEGED
1999**

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
ACTA HISTORICA

Szerkesztő bizottság:

DR. MAKK FERENC, DR. J. NAGY LÁSZLÓ, DR. MARJANUCZ LÁSZLÓ,
DR. PÁNDI LAJOS, DR. TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ, DR. ZIMONYI ISTVÁN

A kötet az MTA-JATE Magyar Medicvisztikai Kutatócsoport kiadványa.
Megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia Támogatott Kutatóhelyek Irodája
tette lehetővé.

Redegit:

DR. KRISTÓ GYULA

Szerkesztette:

DR. KRISTÓ GYULA

Műszaki szerkesztő:

SZÓNYI ETELKA

HU ISSN 0324—6523 Acta Universitatis Szegediensis
de Attila József nominatae
HU ISSN 0324—6965 Acta Historica

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed
in *Historical Abstract* and *America: History and Life*

Szent István születési ideje

Első királyunk születési idejéről három forrás háromféle évszámot ad. A 14. századi krónikakompozíció bizonytalan korból való bejegyzése 969-re, a 13. századi Kézai Simon 967-re, a lengyel források (közülük időben elsőként a 13. századi kamienieci évkönyv) 975-re tették ennek dátumát.¹ Kézai adata eleve elesik, mivel a megfelelő részekben a krónikaszerkesztmény 13. századi szövegének kivonata lévén, 967. évi dátuma 969-ből torzult téves olvasás vagy másolási hiba következtében.² A fentmaradó két évszám közül a történetírók köztörténeti jellegű megfontolások (István házasságának, gyermekei születésének vélelmezhető időpontjai) alapján döntöttek valamelyik mellett, illetve a forrásos bázisról letérve neveztek meg más és más dátumokat.³ Mályusz Elemér ez utóbbi eljárásról kemény ítéletet mondott: e szerzők „önkéntesen, feltevések és meggondolások alapján” jártak el, „amelyek többé-kevésbé tetszetősek, de a kútfői megalapozottságot egyaránt nélkülözik s éppen ezért mellőzhetőek. Forráskritikailag mérlegelhetőnek így csak... három adat”, Kézai kiestével viszont csupán két adat marad.⁴ A módszertani szigorrt erőteljesen képviselő Mályusznak maradéktalanul igaza lenne, ha két jó, azaz megbízható forrás állna szemben egymással, illetve ha legalább az egyik vonatkozó részének hitele lenne vitán felüli. Erről azonban, sajnos, nincs szó. A lengyel források késeiek, többükön a magyar legendairódalom (főleg Hartvik szövege) ismeretének nyoma mutatható ki, azzal pedig, hogy Szent István második feleségének a lengyel Adelhaidot tették meg, hiteltelen voltukról állítottak ki bizo-

---

¹ *Scriptores rerum Hungaricarum. I-II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery.* Budapestini 1937–1938. (a továbbiakban: SRH.) I. 311–312.; *Simonis de Kéza, Gesta Hungarorum.* Ed. and translated by László Veszprémy and Frank Schaer. Ceupress 1999. 100.; *Monumenta Poloniae historica. I–VI.* Warszawa 1960–1961. (a továbbiakban: MPH.) II. 777. (cgyéb adatok: MPH. III. 669–670., 700.)

² Döry Ferenc: Szent István családi története. In: *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján.* II. Szerk. Serédi Jusztinián. Bp. 1938. 563.

³ Ezekről tájékoztatást ad Döry Ferenc: a 2. jegyzetben i. m. 563–564.; Mályusz Elemér: I. István születési éve. *Levéltári Közlemények* 39 (1968) 199–201. Az újabb állásfoglalások közül említendő Györffy György: *István király és műve.* Bp. 1977. 112. Magam korábban 969 és 975 közül az utóbbit részesítettem előnyben. Kristó Gyula–Makk Ferenc: *Az Árpád-ház uralkodói.* I. P. C. Könyvek. Bp. 1995. 32.

⁴ Mályusz Elemér: a 3. jegyzetben i. m. 199.

nyitványt.⁵ Nem áll lényegesen jobban a helyzet a magyar forrással sem. Hogy a 14. századi krónikakompozíció melyik részének szerzője írta le elsőként a születési dátumot, valószínűleg örökre homályban marad. Maga Mályusz is pusztán prejudikálta, hogy ez a Kálmán kori gestaíróhoz köthető. Az előítélet már ott tetten érhető, amikor Mályusz az ellen emelte fel hangját, hogy „szó nélkül belenyugodjunk a fordulatba”, miszerint a lengyel forrásoknak van igazuk a magyar krónikával szemben, mivel ezzel „együtt járna annak a feltevésnek a helyeslése, hogy legfontosabb középkori kútfőnk kormeghatározása pontatlan és elfogadhatatlan”.⁶ Arról sem vagyunk biztosítva, hogy a sokszori másolás után a 969. évi dátum nem romlott-e, miképpen bizonyos, hogy Kézai 967-es évszáma romlás eredménye (más kérdés, hogy 969-ből vagy egy más, a 13. századi szövegállagban megvolt dátumból torzult-e). Sajnos, azt sem tudjuk megmondani, hogy a 969. és a 975. évi dátumok (illetve amennyiben romlottak, azok előképei) honnan kerültek be az idézett forrásokba. Ugyanakkor a 969. (de akár még a 975.) évi kelettel szemben is jogos ellenvetések fogalmazódtak meg. Ha házassága Gizellával 996-ra tehető,⁷ miért várt volna István a friggyel 27 (de akár még 21) éves koráig? Annál kevésbé érthető ez, hiszen neki a dinasztiaág fennmaradásáról kellett gondoskodnia. Ugyancsak ellentmondanak a 969. (és 975.) évi születési dátumnak azok az — István életkorát minősítő — adatok, amelyek többnyire apja, Géza halálának, illetve István főhatalomba való kerülésének időpontjára, 997-re vonatkoznak.

Összesen öt ilyen adattal rendelkezünk. Lássuk ezeket sorjában! 1. Az 1001. évi keltű (de 1002-ből való) pannonhalmi kiváltságlevél akként fogalmaz István nevében, hogy „igyekeztem... az utódok emlékezetének megörökíteni azt a támogatást, amit Boldog Márton érdemei révén gyermekkoromban (*in puericia mea*) tapasztaltam”,⁸ ami mögött minden bizonnyal a Koppány elleni 997. évi sikeres, német segítséggel megvívott háború értendő. 2. A nagyobbik István-legenda szerint „a kisfiú (*infans*) királyfihoz illő nevelésben részesülve növekedett, miután pedig a gyermekkorból (*pueritia*) kinőve a serdülőkornak épp csak az első lép-csőfokára (*primum gradum adolescentie*) hágott”, apja, Géza összehívta Magyarországnak főembereit, s úgy rendelkezett, hogy utána fia uralkodjék. Néhány sorral alább a legenda a már főhatalmat elnyert Istvánt ifjúnak (*iuvēnis*) nevezte.⁹ Az előbbi

⁵ Kristó Gyula: A magyarok és lengyelek kapcsolatai a 10–12. században a források tükrében. Történelmi Szemle 41 (1999) (ajtó alatt).

⁶ Mályusz Elemér: a 3. jegyzetben i. m. 203., 201.

⁷ Döry Ferenc: a 2. jegyzetben i. m. 569–570.; Szántó Konrád: Boldog Gizella első magyar királyné élete. Bp. 1988. 54.

⁸ Diplomata Hungariae antiquissima. I. Edendo operi praefuit Georgius Györfy. Budapestini 1992. (a továbbiakban: DHA. I.) 39. Magyar fordítása: in: Az államalapítás korának írott forrásai. Szerk. Kristó Gyula. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár. 15. Szeged 1999. (A továbbiakban: ÁKÍF.) 39–40.

⁹ SRH. II. 381.; ÁKÍF. 276.

aktus kelte ismeretlen, de a legnagyobb valószínűség szerint 996–997-re helyezhető, míg István 997-ben lépett apja örökébe. 3. A kisebbik István-legenda szerint Géza halála után a főemberek és a nép „a még gyermek Istvánt (*adhuc puer*)” az ország trónjára emelték.¹⁰ 4. Hartvik legendája e helyen a kisebbik István-legenda szövegét követve, de ugyanakkor azt módosítva úgy fogalmazott, hogy „a még ifjú Istvánt (*adhuc adolescens*)” ültették trónra.¹¹ 5. A 14. századi krónikakompozíció azzal indította a Koppány elleni – 997. évi – összecsapás leírását, hogy „Szent István király már ifjú korában (*in adolescentia*)” viselte e háborút.¹² Megkönnyíti dolgunkat, hogy az öt tudósítás mindegyike úgyszólván azonos időre, 997-re (esetleg a 2. szám alatt idézett egyik hír 996–997-re) keltezhető. Ugyanakkor meg is nehezíti, hiszen a lényegében azonos korú Istvánra az öt kútfőben három különféle minősítés olvasható: a *puer* (*pueritia*), *adolescens* (*adolescentia*) és *iuvenis*. (Az *infans*tól azért tekinthetünk el, mert a szöveg szerint ez István fiatalabb korára vonatkozó állapotot fejezett ki, időben megelőzte a *pueritiát*.) Ugyancsak figyelmen kívül hagyhatom a *iuvenist* is, mert a nagyobbik legendában annak a 6. fejezetnek az élen szerepel, amely egyfelől ugyan közvetlenül következik Géza 997. évre tett halálának leírása után, de amelyben egyaránt szó esik a Márton főpap és Szent György zászlaja alatt folytatott hadjáratokról (ahol az előbbin a Koppány, az utóbbin pedig a jóval később Ajtony ellen vívott háború értendő).¹³ Mivel éppen a 6. fejezettel befejeződött a legenda kronologikus tárgyalási rendje (ennek igazolására két példa: a koronázásról, ami 1000/1001-ben történt, csak jóval később, a 9. fejezetben esik szó, Istvánnak Gizellával kötött, bizonynyal 996. évi házasságáról pedig még hátrább, csak a koronázás leírását követően), így az Istvánra alkalmazva itt szereplő *iuvenis* minősítésnek nincs egyetlen dátumhoz köthető tartalma. Istvánt 997-ben eszerint a források egyik csoportja *puer*nek, másik csoportja *adolescens*nek minősítette, illetve a *pueritia* és az *adolescentia* szavakkal jelölt életkori szakaszban helyezte el.

A továbbiakban a kérdés az: mit jelentettek ezek a minősítések a középkorban, sőt egyáltalán jelentenek-e az életkor szempontjából hasznosítható információt? Erre a kérdésre a szakirodalomban eddigelé két válasz született. A pozitív feleletet Mályusz Elemér, a negatívát Veszprémy László fogalmazta meg. Mályusz Elemér a középkorban nagy tekintélynek örvendő 7. századi Isidorus Hispalensis művére¹⁴ támaszkodva akként foglalt állást: „Tudomásul kell tehát vennünk, hogy az Ety-

¹⁰ SRH. II. 394.; ÁKÍF. 304.

¹¹ SRH. II. 407.

¹² SRH. I. 312–313.; ÁKÍF. 369.

¹³ Gyula Kristó: Ajtony and Vidin. In: Studia Turco-Hungarica. V. Turcic-Bulgarian-Hungarian Relations (VIth–XIth Centuries). Bp. 1981. 131.

¹⁴ Isidorus Hispalensis: Etymologiac. Ed. W. M. Lindsay. Oxonii–Londini–Novi Eboraci 1911. XI, 2, 1–8.

mologiae szerint infantia a 7. évig tart, pueritia a 14.-ig, adolescentia a 28.-ig, iuventus az 50.-ig”, de szokás volt az első hármat összefogva a 28. évig tartó teljes életszakaszt *pueritiának* nevezni. Így jutott Mályusz arra a végeredményre, hogy István a magyar forrás adatának megfelelően 969-ben született, hiszen 997-ben 28 éves volt.¹⁵ Veszprémy László nem fogadta el Mályusz érvelését, úgy vélte, hogy a *puer* és az *adolescens* kor egységesen *puerként* minősítésével Mályusz „megkerüli a problémát”. Veszprémy nem csupán általában, hanem konkrétan is tagadó álláspontra helyezkedett. Szerinte a nagyobbik legenda „az életkor szempontjából nem értékelhetően fogalmaz”. Elismerte ugyan: „nehezen megválaszolható kérdés, hogy Istvánt 997-ben, illetve körül miért nevezik puernek”, de a kérdést azzal kívánta megoldani, hogy feltette: „a legendában nem konkrét életkort jelöl a puer-szó, hanem a Kisebbik legenda irodalmi előképéből származhat a megfogalmazás”, méghozzá a *puer* Dávid és Góliát Bibliában leírt küzdelméből. Hartvik pedig azért törölte a *puer* szót István neve mellől, nehogy a *puer* Salamon, a magyar király párhuzamba állítható legyen a *puer* Szent Istvánnal. Veszprémy úgy látta: a krónikakompozíció „is tudatosan küzd a puer-szemlélet ellen”, hiszen a Koppány elleni háborút István serdülőkorára tette.¹⁶

Magam úgy látom, van lehetőség arra, hogy a fent idézett öt forrás valamennyi adatát felhasználjam István 997. évi életkora megállapításához, s így közvetve születési ideje meghatározásához. A kérdést onnan lehet megközelíteni, hogy bár egyazon évre (997-re) nézve a kútfők egyik fele Istvánt *puernek*, másik fele *adolescensnek* minősíti, ez nem használhatatlanságukat bizonyítja, nem azt, hogy kronológiai következtetések levonására alkalmatlanok, mert van kulcs annak igazolására, hogy a maga kategóriájában mindkét minősítésnek igaza van. Az egyik kulcsot Mályusz Elemér adta a kezünkbe, amikor arra hívta fel a figyelmet, hogy a középkor életkori szakaszainak minősítésében az isidorusi normát (mint a középkorban nagy tekintélynek örvendő szerző szentenciáját) kell érvényesíteni. Hogy ezt ismerték és alkalmazták Magyarországon, azt a nagyobbik legenda idézett helye mutatja. Eszerint István *infansként* növekedett, kinőtte a *pueritiát*, majd az *adolescentia* alsó lépcsőfoka következett, utóbb pedig *iuvénis* lett. Aki ezt leírta, annak feltétlenül ismernie kellett az életkorok megnevezéséről szóló isidorusi állásfoglalást, hiszen Szent István élete egyes szakaszainak emlegetése és azok sorrendje pontosan megfelel az Isidorusnál olvasható *infantia* — *pueritia* — *adolescentia* — *iuventus* terminusoknak. A nagyobbik legenda ezzel arra is alkalmassá válik, hogy belőle István születésének idejére következtetést vonhassak le. Mivel abban az időben, amikor Géza Istvánt jelölte ki utódául (feltehetően közvetlenül halálát megelőzően, 996–997-ben), István már elhagyta a *pueritia* (a 14. életévvel záruló) életszakaszt,

¹⁵ Mályusz Elemér: a 3. jegyzetben i. m. 202–203.

¹⁶ Veszprémy László: Szent István felövezéséről. Hadtörténelmi Közlemények 102 (1989) 10–11. Veszprémy nézetét fogadta el Thoroczkay Gábor: in: ÁKÍF. 276. 966. jegyzet.

és az *adolescentia* első lépcsőfokára (*primus gradus*) hágott. Hogy ezen pontosan mit kell érteni, nem tudom, de nem alaptalan azt feltételezni, hogy a szerző arra akart ezzel utalni: István csak kevéssel lépte túl a 14. életévét, azaz 15–17 éves lehetett. Eszerint születése 979–981 közé tehető. Amikor a művelt Hartvik püspök a kisebbik legendában azt olvasta, hogy István *puerként* vette át (997-ben) a főhatalmat Géza halála után, joggal ütközhetett meg ezen, hiszen tudhatta, hogy István ekkor már elmúlt 14 éves, az isidorusi norma szerint tehát már az *adolescentia* szakaszában járt. Ennélfogva a kisebbik legenda szövegén apró, de nagyon árulkodó módosítást hajtott végre, a *puer* szót *adolescens*-re cserélte fel, ám a kisebbik legendában a *puer* mellett szerepelt *adhuc* (még) szót meghagyta. Ezzel a kisebbik István-legendából kölcsönzött szöveg Hartviknál olyan értelmet kapott, mintha István még *adolescens*ként jutott volna az ország trónjára, azaz közvetlenül 28. életéve előtt (vagyis mielőtt még kilépett volna az *adolescentia* szakaszából). Hartvik ezen „hírének” önálló forrásértéket nem tulajdoníthatok, hiszen a kisebbik István-legendája szövegén alapul, s a szerző a szükségesnek ítélt változtatás elvégzése után elfelejtette törölni az így már oda nem illő *adhuc* szócskát. Mivel a 14. századi krónikakompozíció azon fejezete, amelyben az szerepel, hogy István *in adolescentia sua* harcolt Koppány ellen, a Hartvik-legendája használatát mutatja,¹⁷ így ez szintén nem tekinthető önálló hírforrásnak az István életkora megállapítását célzó vizsgálatok során.

A források másik csoportja (a pannonthalmi oklevél és a kisebbik István-legendája) Istvánt *puer*nek tekinti 997-ben. A pannonthalmi kiváltságlevél erre utaló *in puericia mea* kifejezésének eredetéről nem tudok érdemben nyilatkozni. Az értékítélet attól függ, hogy az oklevél e szavakat tartalmazó része a szöveg eredeti (11. század eleji) állományához tartozott-e, vagy későbbi interpoláció. Nem tekintve át az erre vonatkozó kiterjedt szakirodalmat,¹⁸ csak egy-két problémára utalok. Az itt olvasható Koppány-féle történet sokak által elfogadott és a kritikai kiadásban is tükröztetett interpoláltságával¹⁹ szemben újabban többen vélekednek ennek hitelessége mellett. Mályusz Elemér a pannonthalmi oklevelet „éppen elbeszélő részében interpoláló kéztől a legkevésbé érintettnek” fogta fel.²⁰ Legfrissebben Érszegi Géza egy egyes számban és egy többes számban fogalmazott István kori pannonthalmi oklevél lehetőségét vetette fel.²¹ Ugyancsak Érszegi az oklevélben említett német-magyar szembeállásról — amelyre első renden vonatkozik az *in puericia mea* kifejezés — úgy vélekedett, hogy az — szemben a közvélekedéssel — nem István és Koppány ellen-

¹⁷ Veszprémy László: a 16. jegyzetben i. m. 11.

¹⁸ Thoroczkay Gábor: Szent István pannonthalmi oklevélének historiográfiája. In: Mons Sacer 996–1996. Pannonthalma 1000 éve. I. Szerk. Takács Imre. Pannonthalma 1996. 90–109.

¹⁹ DHA. I. 39.

²⁰ Mályusz Elemér: a 3. jegyzetben i. m. 200–201.

²¹ Érszegi Géza: Szent István pannonthalmi oklevele (Oklevéltani-filológiai kommentár). In: a 18. jegyzetben i. m. 73., 75., 88.

tétére vonatkozik, hanem Géza és Civakodó Henrik bajor herceg összecsapására, amelynek utolsó mozzanata 991-ben volt.²² Ez esetben nyilván István *puer* volta 991. évi állapotot tükrözne. De ha a hagyományos értelmezést fogadom el, és Szent Márton Istvánnak gyermekkorában (*in puericia mea*) nyújtott támogatását egyetlen eseményre, a 997. évi Koppány elleni háborúra vonatkoztatom, a *puericia* szó használatán akkor sem szabad fennakadni, mert ez legfeljebb csak annyit jelent: az oklevél írója nem az isidorusi értelemben írta le azt. De vajon lehet-e a *puericiát* más életkorra értelmezhető jelentésben használni a középkorban?

E ponton adja kezünkbe a probléma megoldásának másik kulcsát a Biblia. Nem az a hely, amelyre Veszprémy felhívta a figyelmet, hanem több más passzus. A kisebbik István-legenda Istvánra 997-ben alkalmazott „még gyermek” (*adhuc puer*) kifejezése ugyanis biblikus toposz. Összesen négyszer fordul ott elő, ebből két alkalommal nem állapítható meg, hogy milyen korú személyt jelölt a kifejezés.²³ A másik két esetben azonban kiderül, hogy a „még gyermek”-nek mondott ifjú hány évesen jutott ehhez a minősítéshez. Az egyikben Józsefről szólva írja a Biblia, hogy „16 esztendő volt..., még gyermek (*Joseph cum sexdecim esset annorum..., adhuc puer*)”.²⁴ A másik helyütt pedig arról van szó, hogy Jozija 8 évesen kezdett uralkodni, és országlása 8. évében még gyermek volt (*octo annorum erat Josias cum regnare coepisset, ... octavo autem anno regni sui, cum adhuc esset puer*),²⁵ vagyis a 16. évében levő személy még gyermeknek számított. A kisebbik István-legenda tehát a biblikus kifejezéssel együtt a Bibliában használatos életkor-meghatározást is átvette és alkalmazta. Hogy a Biblia életkorra vonatkozó terminológiája alapvetően eltér Isidorusétól, azt az alábbi biblikus helyek mutatják: *puer*ként szerepel ott a kisgyermek Sámuel (*puer autem erat adhuc infantulus*) akkor, amikor anyjától elválasztották, vagyis amikor már nem szopott (vagyis 2–3 éves korában), míg Antiochus egyazon időre vonatkoztatva hol mint *puer adolescens*, hol mint *adolescens* fordul elő.²⁶ Ezek a fogalmak (*infantulus* – *puer*, illetve *puer* – *adolescens*) az isidorusi norma alapján nem lehettek volna egymás szinonimái. Azt kell tehát mondanom: amikor a kisebbik István-legenda a Bibliából az *adhuc puer* kifejezést kölcsönözte, nyilvánvalóan a Bibliában ennek megfelelő életkor-meghatározást is átvette. Vagyis a kisebbik István-legenda Bibliára visszamenő terminológiája alapján István 997-ben 15–16 éves volt, azaz eszerint 981–982-ben született. (Könnyen lehet, hogy a pannonhalmi kiváltságlevél *in puericia mea* szókapcsolata is az életkor kifejezésére biblikus eredetű).

---

²² Uo. 51.

²³ Bír 8, 20; 1Krón 29, 1.

²⁴ Tcr 37, 2.

²⁵ 2Krón 34, 3.

²⁶ Sám 1, 24; 1Mak 11, 54, 11, 57.

Ha mármost összevetem a nagyobbik István-legendában Isidorus nyomán használt *primus gradus adolescentie* kifejezést, amelynek alapján István születése 979–981-re tehető, a kisebbik István-legendában a Biblából vett *adhuc puerrel*, amely szerint István születési idejéül a 981–982. év adódik, akkor a kétféle terminus meglepően ugyanarra az időpontra, 980 tájára mutat. Ez megfelel minden olyan kíváncsúnak, amelynek sem a 969., sem a 975. évi születési dátum nem tett eleget, legfőképpen annak, hogy a dinasztiaág továbbvitelének célzatával Istvánnak nyilván fiatalon kellett frigyre lépnie. István a születési idejéül általam megállapított dátum szerint 996-ban 15–16 évesen kötött házasságot Gizellával, 997-ben, Géza halálakor, a főhatalom megszerzésekor 16–17 éves volt, a koronát 1000/1001-ben 19–21 évesen nyerte el, halálakor, 1038-ban pedig közel járt 60. életéhez. További kutatásoknak kell tisztázniuk István megkeresztelésének időpontját.²⁷

---

²⁷ L. Jochen Giesler: Der Ostalpenraum vom 8. bis 11. Jahrhundert. Studien zu archäologischen und schriftlichen Zeugnissen. Teil 2.: Historische Interpretation. Rahden/Westf. 1997. 80.

The date of birth of Saint Stephen

Historical sources preserved three different dates as the date of birth of King Saint Stephen (967, 969, 975). The author of this study does not accept any of these dates as valid, because the relating sources are not regarded as absolutely reliable, and the given dates are not compatible with the times of other events in Saint Stephen's life, especially with that of his marriage possibly dated to 996. Concerning the year of 997 five sources — the privilege of Pannonhalma, the three legends on Saint Stephen's life (*legenda maior*, *legenda minor* and the legend compiled by bishop Hartvik) and the chronicle-composition from the 14th century — deal with Saint Stephen's age, one group of sources call him *puer*, while the other qualifies him as *adolescens*. The author explains the first piece of information about the king's age on the basis of the Bible, and the second on the basis of Isidorus of Sevilla, and analyses clearly suggest that Saint Stephen must have been born around 980 (between 979–981).

Imre király életidejéről

Imre magyar király (1196–1204) életidejéről a ránk maradt középkori források alig árulnak el valamit. A *XIV. századi krónikaszerkesztmény*, valamint az ugyancsak XIV. században készült *Zágrábi és Váradai Krónika* ikerszövege egyedül az uralkodás időtartamát és a halálozás napját közli. A nyilvánvaló másolási hibák (a *XIV. századi krónikaszerkesztmény*, illetve a *Váradai Krónika* Imre életének végét 1200-ra teszi, de ott a latin MCCIII-es szám csonkult MCC-ra) ellenére a szövegek együttes olvasatából könnyen felidézhető az eredeti középkori hagyomány, amely szerint Imre, III. Béla fia nyolc évig, hét hónapig és hat napig uralkodott, s 1204 november 30-án halt meg.¹ Minthogy az újabb kori történettudományban kétely merült fel e dátum hitelességét illetőleg, érdemes a király életének végét is — még egyszer — meghatározni, nem csupán a lehetséges születési dátumot, amelyre kizárólag közvetett utalások mutatnak.

1. Imre király születési ideje

III. (Nagy) Béla király (1172–1196) legidősebb fiának születési éve egyetlen kútfőből sem ismeretes. A honi szakirodalomban először Katona István tett rá

---

¹ „Post hec regnavit rex Emericus, filius regis Bele (tertii) supra proximi, annis VIII, mensibus VII, diebus sex. Obiit autem anno Domini M^oCC^oIII^o (M^oCC^o), secundo (Pridie) Kalendas Decembris.” *Chronicon Zagrabienense cum textu Chronici Varadiensis collatum.* (A zárójelcs szöveg a Váradai Krónika változata.) In: Szentpétery Imre: *Scriptores Rerum Hungaricarum* I. Bp. 1937. 211. (Szentpétery, SS. Rer. Hung.) „Cui successit Emericus filius eius et regnavit annis VIII-o, mensibus VII, diebus VI. ... Migravit autem ad Dominum anno Domini M-o CC pridie Kalendas Decembris, feria III.” *Chronici Hungarici Compositio sacculi XIV.* In: Szentpétery, SS. Rer. Hung. I. 463. Imre király végidejének krónikás hagyományának összefoglalása: Szentpétery Imre: A Zágrábi és a Váradai Krónika egymáshoz való viszonya. In: *Századok* 1934. 418., 420–421., 425. Az, úgymond, „kortárs” külhoni forrásokkal sem lehet sok mindent kezdeni. Általában helyesen jelölik meg az 1204. esztendő. *Continuatio Mellicensis.* In: Georg Heinrich Pertz: *Monumenta Germaniae Historiae. Scriptorum IX.* Hannoverae, 1851. 506. (Pertz, MGH. SS.) *Continuatio Admuntensis.* In: Pertz, MGH. SS. IX. 590. Hanem a Klosterneuburgi Évkönyvek két szövegváltozata is egyszerre ír 1203-at és 1205-öt Imre halálozási évül! *Continuatio Claustroneuburgensis.* In: Pertz, MGH. SS. IX. 620–621., 634. A Klosterneuburgi Évkönyvek kritikáját ld. Katona István: *Historia Critica Regum Hungariae Stirpis Arpadianae.* Tomulus IV. Complectens res gestas Stephani III., Ladislai II., Stephani IV., Belae III., Emerici, Ladislai III. Posonii et Cassoviae. 1781. 696–697. (Katona 1781.), újabban Szabados György: Imre és András. In: *Századok* 1999. 109–110. (Szabados 1999.)

utalást: Imre „nem lehetett több huszonnégy esztendősnél, amikor atyja halála következtében egyedül kezdte a főhatalmat gyakorolni.”² A jezsuita történetíró eképp 1172 tájára helyezte az elsőszülött világra jöttét. Wertner Mór jó évszázaddal később csak ennyit mondott Imre életkoráról: „Született 1174-ben.”³ A tekintélyes genealógus semmivel sem indokolta véleményét, forrásra sem hivatkozott, határozott tömörsége mindenestre könnyebben talált utat magának a magyar történettudományban, mint Katona István óvatosabb hangvételű feltételezése.⁴ Egvedüli kivételként Mátyás Flórián szólamlott fel az 1174-es évszám ellen.⁵ Érvelésének alapja egy idézet Tamás spalatói főesperes *Historia Salonitanorum*ából: ez Imre nevelőjét, Perugiai Bernátot említi, aki 1192-ben Gergely kardinális kíséretében I. László király (1077–1095) szentté avarására jött Magyarországra. Minthogy Mátyás Flórián erősen kivonatolva idéz, érdemes a teljes szövegrészt tekinteni: „*Erat autem in comitatu eius clericus quidam, capellanus ipsius, Bernardus nomine de provincia Thuscie, patria Perusinus, vir litteratus et eloquens, statura procerus; his quia frequenter in Hungariam fuerat missus, notus erat effectus regi Bele, gracianteque ipsius et multorum principum et prelatorum habebat, ita ut rex ipse filium suum Henricum ei nutriendum traderet et docendum.*”⁶ Mátyás szerint „Imre ekkor nem 18 éves; mert ekkora legényt nem szoktak táplálás dolgában is (nutriendum) nevelőre bízni, hanem 13 évesnél idősebb nem lehetett.”⁷ A szerző itt a „nutrio” ige származékát elsődleges jelentésében használja, holott a szövegösszefüggés az átvitt „nevel, oktat” jelentést engedi meg, amit akkortájt ismertek s használtak Közép-Európa latin írásbeliségében. Noha az egyik legilletékesebb, a Délszláv Középlatinság Szótára nem közli a kérdéses szót, a lengyel gyűjtemény feltűntette az említett értelmezésben is.⁸ Sőt a Magyarországi Középkori Latinság Szótára a „nutrio, nutrire” szócikkbe úgy vette fel Spalatói Tamás idézett helyét, hogy az „erudire, educare” megfelelőjeként értelmezte!⁹ Tizenhárom esztendő trónörökösét amúgy sem szoktak táplálás végett oly tudós és ékes-szólásban kiváló férfiúra bízni, mint amilyen Tamás főesperes szerint Bernát volt

² „Emericus... non plurimum, quam XXIV. annorum esse potuit, quum ab obitu patris solus rerum potiri coepit.” Katona 1781. 460.

³ Wertner Mór: Az Árpádok családi története. Nagy-Becskerek. 1892. 366.

⁴ Újabban Kristó Gyula: Imre. In: Kristó Gyula–Makk Ferenc: Az Árpád-ház uralkodói. Bp. 1995. 224. (Kristó–Makk 1995.)

⁵ Mátyás Flórián: Szent László és Imre királyok végnapjai és II. Endre életévei, fogsága és remetése. In: Értekezések a történelmi tudományok köréből. XIX. Bp. 1900. 28–30. (Mátyás 1900.)

⁶ Gombos F. Albin: Catalogus Fontium Historiae Hungaricae. III. Bp. 1937. 2228. (Gombos, CFHH.)

⁷ Mátyás 1900. 29.

⁸ Lexicon Latinitatis Medii Aevi Iugoslaviae. Volumen II. Zagrabiae, 1978., Lexikon Mediae Infimae Latinitatis Polonorum. Volumen VI. Warszawa, 1989. 809–810.

⁹ Lexicon Latinitatis Medii Aevi Hungariae (kézirat). Köszönet illeti Szovák Kornélt, amiért az anyagot rendelkezésemre bocsátotta.

— nevelés, tanítás végett annál inkább! Ezért a kérdéses részt talán így lehetne lefordítani: „*Volt pedig [Gergely bíboros pápai követ] kíséretében egy klerikus, Bernát, a káplánja, aki Etruria tartományból, Perugia városából származott. A tudományokban és az ékeesszólásban igen járatos, daliás természetű férfiú gyakran járt követségben Magyarországon, ezáltal ismertté vált Béla király előtt. Elnyerte az uralkodó, valamint sok magyar előkelő és főpap kegyét, így a király fiát, Henriket rábízta, hogy nevelje és tanítsa.*” Imre családi története pedig további érveket feszít Mátyás Flórián 1179-es évszámával szemben.

Az 1148-ban született III. Béla 1169-ig I. (Komnénos) Mánuel bizánci császár (1143–1180) vejének és kijelölt trónutódjának számított. Hanem 1169 szeptemberében megszületett a basileus fia, a későbbi II. Alexios (1180–1183). Bélát erre megfosztották a trónöröklést jelentő despotési méltóságtól, illetve elválasztották jegyesétől, Máriától. Helyette a kaisari rangot és Châtillon Ágnest kapta. Konstancia antiochiai fejedelemnő és Châtillon Raynald kereszteslovag lánya 1170 tavaszán nyújtotta kezét a nála alig idősebb Bélának.¹⁰ A fiatal pár még két esztendeig maradt Bizáncban, amikor követek érkeztek Magyarországról, hogy jelentsék: III. István király (1162–1172) váratlanul meghalt. 1172 márciusában Béla hazaindult, hogy az országot birtokba vegye, de bátyja koronája csak tíz hónapi kemény küzdelem után, 1173 januárjában illethette a fejét. Akkor is csak III. Sándor pápa (1159–1181) külön engedélyével, hiszen a harcias Lukács esztergomi érsek nem volt hajlandó elismerni a „görög” Béla trónigényét; a szertartást így kivételesen a kalocsai érsek végezte el.¹¹ III. Béla és Ágnes királyné nászából négy fiú s három lány született, legalább is hetükről vallanak írott, illetve régészeti források. Imre, András — II. András (1205–1235), — Salamon és István nevét a *Zágrábi Krónika* sorolja,¹² Margit és Konstancia sorsa külhoni említésekben követhető nyomon,¹³ míg a várandósan elhunyt ismeretlen leányt a királyi pár és a két ifjabb herceg mellé temették Székesfehérvárott.¹⁴ Érdekes, hogy a hét testvér közül

---

¹⁰ Nikétas Choniátész. In: Moravcsik Gyula: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Bp. 1984. (Moravcsik, ÁMTBF.) 292–293., Makk Ferenc: III. Béla és Bizánc. In: Századok 1982. 33–34. (Makk 1982.)

¹¹ Makk 1982. 35–36.

¹² Szentpétery, SS. Rer. Hung. I. 211.

¹³ Margit II. (Angelos) Izsák bizánci császárhoz (1185–1195, 1203–1204) ment nőül (Choniates. In: Moravcsik, ÁMTBF. 294–295.), míg Konstancia I. (Přemysl) Ottokár cseh király (1198–1230) felesége lett. (Canonicorum Pragensium Continuationes Cosmac. Annalium Pragensium. Pars I. In: Pertz, MGH. SS. IX. 169.)

¹⁴ Erdy János: III. Béla király és nejének Székes-Fehérvárott talált siremlékei. In: Kubinyi Ferenc–Vahot Imre szerk.: Magyarország és Erdély képekben. Pest, 1853. I. 42–48. Alaposabb leírását ld. Török Aurél: III. Béla és első hitvese földi maradványai. In: Forster Gyula szerk.: III. Béla magyar király emlékezete. Bp. 1900. 200–206. (Török 1900.) Orvosi szempontú s legrészletesebb elemzését ld. Regöly-Mérci Gyula: III. Béla magyar király és hitvese, Anna királynő hamvainak patológiai vizsgálata. In: Orvosi Hetilap 1968. 423–427. (Regöly-Mérci

kizárólag Margit életkorára maradt fenn korabeli utalás: Niketas Choniates szerint még tizedik életévét sem töltötte be Margit, amikor nőül ment II. (Angelos) Izsák keletrómai császárhoz, s minthogy az esküvő 1185 végén történt, a királylány születése 1175 és 1176 fordulójára tehető.¹⁵ Ágnes 1184–1185 táján meghalt.¹⁶ III. Béla ugyan 1186-ban nőül vette Capet Margitot, de nászukból nem született utód.¹⁷ Béla és Ágnes – legalább – hét gyermeke tehát alig másfél évtizedes házasságuk alatt jött világra. Mindezeket tekintve – Mátyás Flóriánnal ellentétben – Imre születési idejét nem 1174 után, hanem az előtt érdemes keresnünk. Erre bátorít egy keltezetlen pápai oklevél is, amelyet negyven éve Walther Holtzmann tett közzé a magyar tudomány számára.¹⁸

III. Sándor egy magyar királynak a következőket írta: *„Az alábbiakban tudja meg nagyságod, mily szerfelett örvendezünk, amiért az elsőszülött királyfi, amint arról leveledből értesültünk, keresztvíz alá tartatott, a Szentlélek által újjászületett, s az egyház szentségeinek felvételével méltóvá vált arra, hogy csatlakozzék a keresztények gyülekezetéhez. Azt is akarjuk, hogy királyi felséged tudomására jusson, nem az számít, ki ültet, ki öntöz, hanem aki a növekedést adja, az Isten, és a kereszttségben sem lesz nagyobb, aki jó, illetve kisebb, aki rossz paptól részesült a szentségekben. Ugyanis aki az egyház nevében kereszteltetett, akárki által is, de Krisztusban nyerte el a kereszttséget és minden bűnének bocsánatát, ennél fogva a megismételhetetlen szentséget sem kell újra kiszolgáltatni. Keresztelt János és Jézus is Jánostól kereszteltetett, ámde keresztelt Júdás és keresztelt Jézus is; ugyanis nem azé a kereszttség, aki adja, sokkal inkább azé, akinek a nevében keresztelnek.”*¹⁹

1968.) Ágnes Bizáncban felvette az Anna nevet.

¹⁵ Moravcsik, ÁMTBF. 294–295., Makk 1982. 52–53.

¹⁶ Makk 1982. 50–52.

¹⁷ Azt, hogy Béla gyermekei mind Ágnestől születtek, az utódok – hozzávetőleges – életkorából lehet kikövetkeztetni. Imre, András és Konstancia egyaránt a XII. század végén alapított családot, Margit még előbb ment férjhez. Salamon és István húsz év körüli életkorban hunyt el, úgy, hogy közülük már csak az egyik élt 1198-ban, s a várandósan elhalálozott hercegnő ölében pedig jól kivehetően látszik meg nem született gyermekének csontváza. Ld. Török 1900., Regöly–Mérei 1968., illetve Szabados 1999. a további szakirodalommal.

¹⁸ Walther Holtzmann: XII. századi pápai levelek kánoni gyűjteményekből. In: Századok 1959. 415. (Holtzmann 1959.)

¹⁹ *„De cetero notum sit magnitudini tue nos gaudere plurimum, quod primogenitus regius, sicut ex litteris tuis accepimus, aqua est et Spiritu sancto renatus et perceptione ecclesie sacramentorum Christianorum meruit collegio sociari. Volumus autem excellentiam regiam non latere, quod neque qui plantat est aliquid neque qui rigat, set qui incrementum dat Deus, neque in baptismo a bono minus vel a malo minus sacerdote confertur. A quocumque enim quis in forma ecclesie baptizetur, in Christo baptizatur, et remissionem omnium percipit peccatorum, nec reiterandum est irreiterabile sacramentum. Baptizavit autem Iohannes et Baptizatus est Iesus per Iohannem, baptizavit Iudas, baptizavit et Christus; non est enim baptismus eius, qui baptizat, sed illius potius, in cuius nomine baptizatur.”* Holtzmann 1959. 415.

A pápai üzenet legfőbb tanulsága tehát az, hogy a magyar király tartózkodjék elsőszülött fiának újrakereszteltetésétől. Melyik koronás főnek szólhatott a huszonkét esztendeig uralkodó III. Sándor intelme? A válasz az Árpád-ház családi történetéből olvasható ki, ami egyúttal a levél pontosabb keltezéséhez is vezet. III. Sándor pápa pontifikátusa a gyakori magyar királyváltások ideje volt. II. Géza (1141–1162) hamar kizárható, hiszen kijelölt trónutóda, a későbbi III. István 1147-ben született, így 1159-re már rég nem volt időszerű bármiféle (újra)keresztelését emlegetni. Hasonlóképpen kizárható II. László (1162–1163) és IV. István (1163) is: egyiküknek sem született fia, s egyikük sem volt „beszélő viszonyban” a Római Szentszékkal lévén mindketten Bizánc kegyeltjei. A kör III. István és III. Béla személyére szűkült, akikre Walther Holtzmann is gondolt.²⁰ A végső pontositáshoz a dekretális első clemzéséből kell kiindulni.

Mezey László szerint a megoldás kulcsa a *„neque in baptisate a bono maius vel a malo minus sacerdote confertur (a keresztségben nem lesz nagyobb, aki jó, avagy kisebb, aki rossz paptól részesült a szentségekben)”* kitételben található: vagyis azért kellett hangsúlyozni a keresztelés személytől független minőségét és érvényét, mert valaki azt a szertartást végző pap méltatlanságára hivatkozva kétségbe vonta, illetve annak megismétlését kívánta.²¹ III. István elsőszülöttje, Béla 1167-ben a csecsemőkort el sem hagyva halt meg.²² Rövid élete folyamán semmi nem indokolta újrakeresztelését. Maradt egyedüli lehetőségként III. Béla. Mezey is rá gondolt, csakhogy elemzése elején olyan hibát vétett, amely egész további okfejtését ingatta meg. Úgy ítélte, hogy Imre születési éve – 1174 – biztosan megállapítható, tehát a pápai üzenet is abban az évben fogalmazódott.²³ Hanem ez a „bizonyosság” kizárólag Wertner Mór idézett vélekedésén alapszik – vagyis semmin! Innen továbbindulva említette rendre az esztergomi érsekség királykoronázási és keresztelési jogát, amelyet mind Imre mind II. András elismert és oklevélbe foglalt.²⁴ Csakhogy III. Bélától, amint arról már szó esett, a hajthatatlan Lukács megtagadta – Mezey szerint – előbb a koronázást, másodjára az elsőszülött keresztelését is; mindkét szertartást András kalocsai érsek celebrálta *„s aki az érsek morális alkalmasságát és ezzel*

²⁰ Holtzmann 1959. 415. Walther Holtzmann a levél keltét 1162 és 1181 közé helyezi, vagyis III. Sándor pontifikátusának – az első három évet leszámítva – szinte az egész idejét lehetségesnek tartotta.

²¹ Mezey László: Két magyarvonatkozású dekretális értelmezéséhez. In: Századok 1959. 419. (Mezey 1959.)

²² Kristó Gyula–Makk Ferenc: Az Árpád-ház családfája. In: Kristó–Makk 1995. 3. tábla

²³ Mezey 1959. 419.

²⁴ Mezey 1959. 419. Imre király 1198-as, valamint II. András 1209-es oklevelét ld. Fejér György: Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. II. Budae, 1829. 325., ill. Knauz Ferdinánd: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis I. Strigoni, 1874. 185. (Knauz, MES.)

kapcsolatban a szentség érvényességét kétségbe vonta, Lukács volt, az esztergomi érsek és a királyi ház jogszerűti főpapja."²⁵

A feltételes időrenden kívül maga a forrás sem arra vezet, amerre Mezey László gondolatmenete. A pápai dekretális egy királyi levélre felel, amely Béla és nem Lukács véleményét tükrözte. Márpedig Béla király bizonyosan nem András kalocsai érseket tartotta „rossz papnak”, hiszen ezáltal éppen a neki kedvező Sándor pápával — és saját elemi érdekeivel — került volna szembe! Ugyanis III. Sándor, miután hiába győzködte Lukácsot,²⁶ kivételesen felhatalmazta András érseket, koronázza meg III. Bélát, nehogy a Magyar Királyságnak származzék veszedelme a késlekedésből.²⁷ A „nem megfelelő” egyházi személyiség másutt keresendő. Ehhez ismét Béla országglásának előzményeit kell felidézni.

Béla és Ágnes 1170 elején-tavaszán házasodott össze, de csak két esztendővel később, 1172 márciusa után indultak Bizánzból Magyarországra. Ha ez idő alatt fiuk született, ő kizárólag az orthodox kereszttségben részesülhetett!²⁸ Itt, a Kelet-római Császárság területén keresendő tehát az az ismeretlen görög pap, aki mind III. Sándor pápa, mind a hazai egyházfők, de még a nyugati kereszténységhez visszatérő III. Béla király számára is — utólag — „méltatlan” volt arra, hogy az elsőszülött fiút keresztvíz alá tartsa! Emlékeztet, hogy Béla trónfoglalásának minden nehézsége „görög” múltjában gyökerezett, ezért a pap személye nem Esztergom és Kalocsa, hanem Róma és Bizánc viszálya miatt vált vállalhatatlanná.²⁹

Mindezek alapján — amennyiben fenti elemzéseim helytállóak — kijelenthető: **Imre király legvalószínűbben 1171 folyamán, Bizáncriban jött a világra.** Ezzel egy új időrend másképp fűzi fel az események láncolatát és új keltezést ad III. Sándor pápa dekretálásának is. III. Béla 1172 tavaszán — fiatal felesége és egyéves fia társaságában — tért vissza, hogy szülőházája trónját elfoglalja. Az új királyi család — igaz, kényszerű — orthodox vallása komoly aggodalmat, Lukács érsekből

---

²⁵ Mezey 1959. 420.

²⁶ Holtzmann 1959. 413.

²⁷ III. Ince pápa levele János esztergomi érsekhez. Knauz, MES. I. 187–188. A vonatkozó rész magyar fordítását ld. Kristó Gyula–Makk Ferenc: III. Béla emlékezete. Bp. 1981. 61.

²⁸ 1163-ban Bélának is át kellett térnie, amikor Mánuel udvarába került, új felesége pedig a második basilissa féltestvére volt. Makk Ferenc: III. Béla. In: Kristó–Makk 1995. 208–209.

²⁹ Ezt a nézetet Kristó Gyula is vallotta, anélkül azonban, hogy a „*primogenitus regius*”-t megnevezte volna. Kristó Gyula: A korai feudalizmus (1116–1241). In: Székely György főszerk.: Magyarország története tíz kötetben. I/2. Előzmények és magyar történet 1242-ig. Bp. 1987². 1240. Kristó az elsőszülött fiú „szereplését” már Alexios-Béla 1170-ben kiadott oklevelében is elképzelhetőnek tartja, bár a forrás inkább feltételesen szól az utódról. A jeruzsálemi ispotályosoknak szóló írásos adományt ld. J. Delaville de Roulx: Cartularia général de l'Ordre des Hospitaliers de S. Jean de Jérusalem (1100–1310) I. Paris, 1894. 222–223. Magyar fordítása Kristó–Makk 1981. 53–55. Kristó a későbbiekben sem nevesítette a királyi elsőszülöttet, sőt Imre király világrajövetelét meghatározandó Wertner Mór 1174-es évszámára hagyatkozott. Ld. 4. jegyzet.

pedig kérlelhetetlen ellenállást váltott ki. Ekkor fordult Béla a Szentszékhez, hogy bizonyosságot tegyen maga és családja katolikus hitéről. Imre római rítusú újrakeresztelésének felajánlása meggyőzte III. Sándort, hogy az ifjú III. Béla folytatja az Árpád-királyság római katolikus hagyományát. Látnia kellett, hogy a nyugati keresztény világ javát nem a komor és hajthatatlan esztergomi érsek szolgálja, hanem a Rómához őszinte szívvel visszatért király. Éppen ezért küldte újabb és újabb parancsait Lukácshoz, s azoknak nem lévén foganatjuk, ezért emelkedett felül Esztergom kiváltságain s engedte végül koronázni Kalocsát, hogy minél előbb felkent és koronás királya legyen Magyarországnak. És ezért nem keletkezhetett máskor a pápai dekretális, mint 1172 folyamán: III. Bélának minél hamarabb el kellett ismertetnie elsőszülött fia, Imre kereszttségét, s erre III. Sándor még a szertartás megismétlésétől is készségesen eltekintett, így 1173. január 13-án a rendhagyó koronázást nem árnyékolta sötétebbre az a körülmény, hogy a királynak énytelen keresztelésű fia van.

2. Imre király halálának napja

III. Béla végnapjától, 1196 április 23-ától „nyolc év, hét hónap és hat nap” időt számítva 1204 november 30-ához jutunk. Katona István ezen dátumokat XIV. századi magyar krónikákból olvasta ki,³⁰ éppen ezért helyes volt Pauler Gyula elképzelése, hogy Imre király végidejét egykorú források alapján határozza meg. Két oklevél alapján arra a következtetésre jutott, hogy „a halál mintegy 1204 szeptember derekán érte utól”³¹, mert III. Ince pápa (1198–1216) október 4-én még nem tudott Imre haláláról, de október 27-én már igen, sőt ekkor Konstancia királyné újbóli férjhez adásáról is gondoskodott.³² Pauler Gyula óta csak Mátyás Flórián foglalkozott Imre halálának okleveles emlékek szerinti meghatározásával, s ő vette észre azt is, hogy 1204 szeptembere tarthatatlan,³³ ám meglátása nem készítette újabb forráselemzésre a következő idők történéseit, akik vagy a krónikák, vagy Pauler nyomába szegődtek, némelykor pedig a kétféle véleményt együtt tekintve bizonytalanságuknak adtak hangot.³⁴ Szerencsére korabeli szentszéki forrásoknak

³⁰ A nagy király halálának idejét a Zágrábi és Váradi Krónika, s a XIV. századi krónikaszerkesztmény utalásai őrzik. Szentpétery, SS. Rer. Hung. I. 211., 463. A Budai Krónika alapján — kitekintve más hazai és külföldi források adataira is — elsőként Katona István állapította meg a ma érvényes dátumot. Katona 1781. 454–455.

³¹ Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt II. Bp. 1899². 36. (Pauler 1899.)

³² Pauler 1899. 491. A vonatkozó forráshelyeket ld. uo.

³³ Mátyás 1900. 38–41.

³⁴ Hóman Bálint bizonytalanul fogalmazott, mondván III. László 1204. augusztus 26-iki koronázása után alig egy-két hónappal halt meg Imre király. Hóman Bálint: Magyar történet I. Bp. 1935. 433. Solymosi László időrendi összeállításában Paulert követte, amikor Imre végidejét 1204 szeptemberére helyezte, ám megemlítette november utolját is. In: Benda Kálmán főszerk.:

bővében vagyunk, hiszen az idő tájt mind a bolgár koronaküldés miatti elégedetlenség, mind az esztergomi érsekváltás Magyarország felé fordította III. Ince figyelmét.³⁵

1204 szeptember közepén Ince két üzenetet küldött Imrének, az egyiket a bolgár koronaküldés, a másikat a somogyvári Szent Egyed-apátság ügyében.³⁶ Október első felében megköszönte a királynak, hogy Leó kardinálist átengedte országán.³⁷ A Pauler által említett október 27-iki írás pedig nem létezik! Azon a napon – legalább is abban az évben – nem adott ki levelet a pápa, főleg nem Konstancia új házasságát szorgalmazót, hiszen az anyakirálynét sorsa 1205 tavaszáig, a gyermek III. László király (1204–1205) elhunytáig Magyarországhoz fűzte.³⁸ Annál inkább létezik egy november 22-én kelt, az esztergomi káptalanhoz szóló szentszéki üzenet, amely János kalocsai érsek áthelyezési kérelmét említi; ennek szövegében élesen különül el élő és halott személy megjelölése: „*Imre Krisztusban legkedvesebb fiunk, Magyarország jeles királya*”, kitétellel áll, míg az esztergomi főpap elhunytát kevéssel fentebb „*Ugrin, jó emlékezetű érseketek, aki minden test útjára tért*” szavakkal fejezte ki III. Ince pápa a kanonokokhoz szólván.³⁹ A fogalmazás és a november 22-iki dátum által az egykorú forrás a magyar krónikákat igazolja.⁴⁰ Imre király 1204. november 30-án harminchárom évesen, krisztusi korban halt meg.

Magyarország történeti kronológiája I. Bp. 1986³. 127. Dümmerth Dezső egyértelműen Pauler vélekedését vette át. Dümmerth Dezső: Az Árpádok nyomában. Bp. 1987⁴. 390. Kristó Gyula inkább középkori íróink felé fordult, s 1204 végét, a magyar hagyomány szerinti november 30-át tüntette fel. Kristó-Makk 1995. 226.

³⁵ A bolgár koronaküldés történetét ld. Dietmar Hintner: Die Ungarn und das byzantinische Christentum der Bulgaren. Leipzig, 1976. Az esztergomi utódlásról James Ross Sweeney: III. Ince és az esztergomi érsekválasztási vita. A Bone Memorie II. dekretális történeti háttére. In: Actas 1993/1.147–169.

³⁶ Othmar Hageneder: Die Register Innocenz' III. 7. Band. Wien, 1997. 199–202., 208–210. (Hageneder, RI.)

³⁷ Hageneder, RI. 7. 223–224.

³⁸ III. László fél esztendei névleges országlás után, 1205 május elején halt meg a menedéket nyújtó osztrák hercegi udvarban. Szentpétery, SS. Rer. Hung I. 464.

³⁹ „... per suas nobis litteras intimantes, quod Ugrino bone memorie archiepiscopo vestro, viam universe carnis ingresso eis inconsultis vos habito adinvicem consilio diligenti quosdam de concanonice vestris ad karissimi in Christo filii nostri Hemerici, Ungarie regis illustris...” Hageneder, RI. 7. 274. A levél teljes szövegét ld. uo. 273–276.

⁴⁰ Az első szentszéki irat, amely a „kegyes emlékezetű Imre, Magyarország néhai királya” kifejezést tartalmazza, a kiadó szerint 1204. november 30-a és 1205. februárja között kelt. Igaz, Hageneder a magyar krónikákból indult ki, de Ince és András 1205 tavaszának levélváltására utalva inkább óvatosan járt el, sőt a levélben említett érseki áthelyezés János és Kalán elhúzódozó küzdelmének ismeretében inkább 1205 elejét sejteti a dekretális keletkezési idejéül. Hageneder, RI. 7. 398–399.

About King Imre's lifetime

About King Imre's lifetime there are only a few and insufficient references in the medieval written sources. His year of birth was a theme of historical guesses: 1172 (István Katona), 1174 (Mór Wertner), 1179 (Flórián Mátyás). To get closer, at first we have to consider the history of the Árpád-dynasty.

His parents, Béla and Ágnes were married at the spring of 1170 in Byzantium. Two years later in the March of 1172 King István the IIIrd died, so Béla came back for his heritage, for the throne of the Hungarian Kingdom. King Béla the IIIrd the Great and his wife lived together until Queen Ágnes's death, which could have happened at the turn of 1184 and 1185. From their one and a half decade long marriage were born at least 7 children: Imre, András, Salamon, István, Margit, Konstancia, and an unknown names princess. Because of these the first one, Imre could have been born already in the end of 1170 or in 1171. This opinion is strenghtened by an undated apostolic decretal. Pope Alexander the IIIrd wrote an answer to a Hungarian king and told him, there's no need for re-christening the first-born son. And at that time only in Béla's case came up the problem of re-christening, because only Imre could be born in a non-catholic land, in the orthodox Eastern-Roman Empire, most likely in 1171.

According to the tradition of the Hungarian chronicles Imre died on 30th of November in 1204. Pauler by reason of a diploma asserted, that Imre's death came to pass yet in September, but he wasn't right, because he used a misdated pontifical letter. Pope Innocent the IIIrd was in a regular correspondence with Hungary, and his last apostolical message, which mentions the king as a living person, was written on 22nd of November. So we can — and must — believe our chronicles, so we have to accept, that Imre died on the 30th of November in 1204, when he was 33 years old.

Árpád-kori királyi oklevelek említései 1339. évi okiratokban*

Dolgozatunkban néhány olyan Árpád-kori uralkodói diplomára szeretnénk felhívni a figyelmet, amelyekre az Anjou-kori Oklevéltár XXIII. kötetének¹ készítése közben bukkantunk, és amelyek nem (illetve az első oklevél esetében csak az általunk megtaláltnál rövidebb említésben) lelhetők fel a Szentpétery Imre és Borsa Iván által összeállított kritikai jegyzékben.² Sajnos, e diplomák nem átiratok, „csupán” említések formájában maradtak fenn, de reméljük, hogy az Árpád-kori uralkodói oklevelek listájához még e néhány apróbb eredménnyel is érdemes hozzájárulunk.

1. A vasvári káptalan 1339. június 8-i keltezésű privilégiuma³ szerint a káptalan előtt Kadar fia Budur fia: János (a maga és fiai: Miklós és István nevében), valamint ezen Kadar fia Miklós fia: László, csehimindszenti (*Pogh*) nemesek a Vasvár megyei Csehi (*Cheh*) nevű birtokukat eladták Osl nembeli Osl fiának: Domokos mesternek. E birtokot Kadar fiai: Mihály, Arnold és Miklós [IV.] László királytól kapták szolgálataikért, illetve mivel *frater*-ük: Jurk a Szent Korona szolgálatában halt meg. Az erről szóló privilégium a birtok határait is tartalmazta, s az eladás során a csehimindszenti nemesek ezen privilégiumot és az ezt megerősítő [III.] András király-privilégiumot is átadták Domokos mesternek: „...possessionem eorum Cheh vocatam per eorum priores videlicet *Mychaelem, Arnoldum et Nicolaum filios Kadar pro ipsorum meritoris servitiis eciam pro morte Jurk fratris eorundem, qui pro fidelitate Sancte Corone debita in exhibicione fidelium servitiorum suorum extitit interemptus, a domino Ladizlao rege Hungarie felicis memorie aquisitam et optentam, sub huiusdem metis et terminis, quibus ipsis per eundem dominum regem data, donata extitit et collata, sicut series ipsius donacionis et limitaciones eiusdem possessionis in privilegio predicti domini Ladizlai regis plenius continetur ... vendiderunt et dederunt nobili et magnifico viro magistro Dominico filio Osl de genere Osl ... privilegium predicti domini Ladizlai regis cuius vigore ipsam possessionem habuerunt et*

---

* A tanulmány elkészítéséhez szükséges kutatásokat az OTKA F 026425 számú pályázata támogatta.

¹ Anjou-kori Oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. Praeside Julio Kristó, adiuvantibus Ladislao Blazovich, Geisa Érszegi, Francisco Makk. (A továbbiakban: Anjou-oklt.) XXIII. (1339.) Szerk.: Piti Ferenc. Budapest-Szeged, 1999.

² Az Árpád-házi királyok okleveleinckritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. I-II. Budapest, 1923-1987. (A továbbiakban: Reg. Arp.)

³ Anjou-oklt. XXIII. 340. szám.

tenuerunt et aliud privilegium Andree regis pie recordacionis confirmatorium prescripti privilegii Ladislai regis ad manus prescripti magistri Dominicii filii Osl dederunt et tradiderunt coram nobis."

A Reg. Arp. ezzel kapcsolatosan a 2580. szám alatt IV. László három, 1275 előtt kiadott oklevélnek említését közli, amelyek beszámolnak arról, hogy az uralkodó a vasvári vár Csehi (*Chehy*) nevű földjét Kadar fiának: Mihálynak, majd annak örökös nélküli halála után Osl bán fiának: Jakab *comes*-nek, utóbb pedig ezen Mihály testvéreinek adta. E három említést Rög. Arp. a 2669. számú, hamis IV. László-oklevélből közli, amely szerint a király ismét elvette Csehit Mihály testvéreitől, és újfent ezen Jakabnak adta.

A három említés közül (amely okleveleket azonban Reg. Arp. nem tekinti hamisaknak) az első minden bizonnyal azonos a vasvári káptalan kiadványában említettel. Ám úgy véltük, hogy mivel eredetije nem maradt fenn, és főleg mivel az 1339. évi szöveg több információt árul el, mint az 1275. évi, célszerű (és lehetséges) az 1339-es oklevélkeret alapján egy bővebb regesztát közölni ezen IV. László-privilegiumról.

Az 1275. évi oklevél hamisságát (ti., hogy Csehi ismét Jakabhoz került) egyébként további adatok is bizonyíthatják. Egy 1312. évi oklevélben és egy 1314. évi határjárás során⁴ Kadar fiai: Miklós és Budur mint csehimindszenti (*Pug, Pogh*) nemesek szerepelnek, és nagy valószínűséggel (bár ezt ezen utóbbi oklevél nem mondja ki) övék a határjárásban említett Csehi birtok is – e feltételezést pedig 1339. évi oklevelünk erősíti, hiszen ebben éppen ezen Budur és Miklós fia: János adták el Csehi birtokot.

A IV. László-privilegium regesztája tehát a következő:

(1272–1275 között)

IV. László király privilegiális oklevelében Kadar fiainak: Mihálynak, Arnoldnak és Miklósnak adományozta a vasvári vár Csehi nevű birtokát nevezettek szolgálataiért, illetve mivel frater-ük: Jurk a Szent Korona szolgálatában halt meg. A privilegium a birtok határait is tartalmazta.

2. Az 1339. évi oklevél annyiban is többet nyújt az 1275. évi keretnél, hogy megemlít egy (teljesen nyilvánvalóan III.) András király-féle átíró oklevelet (a latin szöveget l. fentebb). Ennek viszont a Reg. Arp.-ban nincs nyoma (hiszen a Reg. Arp. az 1275. évi oklevél eredetije alapján hozza az említett regesztákat és nem az 1339. évi okiratról). A megerősítés is arra utal, hogy Csehi birtokosai 1275-től valóban Kadar örökösei voltak és nem az Osl nembeliek. Ezen, eddig ismeretlen III. András-privilegium említésének regesztája tehát a következő:

---

⁴ Anjou-oklt. III. (1311–1314.) Szerk.: Kristó Gyula. Budapest–Szeged, 1994. 277. és 876. számok.

(1290–1301 között)

III. András király privilégiumában Kadar fiai részére megerősíti IV. László király 1272–1275. között kelt privilégiumát [Csehi birtok tárgyában].

3. A zágrábi káptalan 1339. június 14-én kelt oklevelében Zagoria-i Gatal fiai: Miklós és György Zagoria birtok egy bizonyos részét némi pénzösszegért Zagoria-i János fiának: Jakabnak hagyták.⁵ E részt egykor Gatal László király adományából birtokolta, miként ez az uralkodó Gatal-nak kibocsátott privilégiumából kitűnik: „*predictus Gatal ex collacione domini Ladizlai regis obtineret, ut patet per suum privilegium sibi concessum.*”

Noha László néven uralkodott Magyarországon a cseh Vencel is,⁶ mégis inkább arra hajlunk, hogy itt egy IV. László-korabeli adománylevélről van szó.

A Gatal-nemzetség birtokai zömében Sopron megyében feküdtek, de a nemzetség leágazásai révén birtokos volt Vas, Zala, Somogy, Nyitra és Zemplén megyékben,⁷ illetőleg, mint Zagoria mutatja, a délvidéken is.⁸

Karácsonyi János a IV. László-kori Gatal-ra az első adatot 1278-ból idézi, ahol fogott bíróként szerepel.⁹ Két fia: Ivánka és László 1292-től tűnnek fel: a győri káptalan 1292. november 29-i oklevele szerint a Sopron megyei Gatal fia: Ivánka a káptalan előtt *Purpah* birtokot megvásárolta Buzád nembeli Arnoldtól, a maga és *frater uterinus*-a: László személyében.¹⁰ István soproni várnagy 1296 körül Gatal fiait: Ivánkát és Lászlót Miklós bán fia: László ellen pervesztesnek nyilvánította.¹¹ Az újudvari konvent 1301. november 29-i oklevele Gatal ezen fiait nevezi meg bizonyos Buzád nembeliek ellenében.¹²

---

⁵ Anjou-oklt. XXIII. 354. szám.

⁶ Korai Magyar Történeti Lexikon (9–14. század). Főszerk.: Kristó Gyula, szerk.: Engel Pál és Makk Ferenc. Budapest, 1994. 724–725. (A vonatkozó szócikk Kristó Gyula munkája.)

⁷ Wertner Mór: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I. Temesvár, 1891. 235–239.; Stessel József: Rou vára és a Gatal nemzetség Sopronvármegyében. Századok 31 (1897) 404–413.; Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. II. Bp. 1901. 3–7. (A továbbiakban: Karácsonyi II.); Liszkay Bálint: A Gathal-nemzetség zemplénavármegyei elágazása. Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez 10 (1904) 2–4, 36–37, 67–70.

⁸ Az Engel Pál által összeállított, a középkori Magyarország helynévanyagát tartalmazó kézirat szerint Zagoria (Zagorja) Kőrös megyében feküdt. Ezúton mondok köszönetet Engel professzor úrnak, hogy ezen, az Anjou-kori Oklevéltár szerzőinek eljuttatott munkáját e dolgozat megírásakor használhattam, különös tekintettel a délvidéki helynevek azonosításához.

⁹ Karácsonyi II. 5.

¹⁰ Wenzel Gusztáv: Árpád-kori új okmánytár. X. Budapest, 1873. 87–88. (*Purpah* — Fekete-város — ma *Purbach am Neusiedler See* Ausztriában.)

¹¹ Sopron vármegye története. Oklevéltár I. Szerk.: Nagy Imre. Sopron, 1889. 60–61. (A továbbiakban: Sopron vm. I.)

¹² Anjoukori Okmánytár. I. Szerk.: Nagy Imre. Budapest, 1878. 19. (a továbbiakban: AO.); Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. III. (1301–1327.) Bearbeitet von Irmtraut Lindeck-Pozza. Wien–

A győri káptalan 1325. május 3-i oklevele már azon adatok sorát nyitja meg, amelyek ezen Gatal unokáit is megnevezik. Eszerint Gatal *comes* fia: László és az ő fiai: Gergely és Miklós, illetve László fivérének, Ivánkának a fia: András kérésére a káptalan átírta saját 1292. február 24-i oklevelét, amelyben Gatal fiai megkapták Osl nembeli Gergely özvegyétől a Sopron megyei *Bwzd* birtokot.¹³ Nagymartoni Pál országbíró 1330. január 16-i oklevele szerint Gatal fia: László és ennek fiai: Gergely és Miklós, illetve Ivánka fia: András álltak perben két, *Endred* nevű szomszédos Sopron megyei birtok ügyében Geuse *comes*-szel.¹⁴ Szintén Nagymartoni Pál 1332. május 10-i oklevele arról szól, hogy Kolon-i Pető keresettel élt Gatal fia: László, ennek fiai: Gergely és Miklós, valamint László fivérének, Ivánkának a fia: András ellen *Zeek*, *Scenthpeter* és *Chakan* birtokok miatt.¹⁵ Ezen adatsort I. Károly király 1334. február 20-i oklevelével zárhatjuk, amely szerint az uralkodó Nagymartoni Pálnak és *frater*-ének: Lőrincnek adta a Sopron megyei *Endred* birtokot, amely szomszédos volt Gatal fia: László, ennek fiai: Gergely és Miklós, valamint Ivánka fia: András szintén *Endred* nevű földjével.¹⁶

A források emellett említenek egy Gatal-t ezen időszakból, akinek azonban nem Lászlót és Ivánkát jelölik fiaul, hanem Miklóst és Györgyöt. Köcski Sándor országbíró 1325. január 28-i oklevele szerint Gatal fia: Miklós a kőí káptalan előtt tett más nemesekkel együtt tanúbizonyságot a *Dyrsy* birtokon levő rész ügyében.¹⁷ A császári káptalan 1335. február 9-i oklevele arról szól, hogy Gatal nembeli Miklós fia: László *Rachicha*-i földjét eladta Beke fiainak.¹⁸ (Itt tehát már ezen Gatal unokája — László — is feltűnik.) A sort 1339. évi oklevelünk zárja, amely megnevezi Gatal másik fiát Miklós mellett: Györgyöt.

Csábító lenne arra gondolni, hogy e két Gatal (akiket Karácsonyi és Wertner külön-külön tüntett fel) azonos személy, illetve hogy a négy fiú (László és Ivánka, illetve Miklós és György) pedig testvérek voltak — s ezzel Karácsonyi és Wertner

---

Köln–Graz, 1979. 7. (a továbbiakban: Bgl.); Anjou-oklt. I. Szerk.: Kristó Gyula. Budapest–Szeged, 1990. 122. szám.

¹³ Bgl. III. 197.; Anjou-oklt. IX. (1325.) Szerk.: Géczi Lajos. Budapest–Szeged, 1997. 172. szám. (*Bwzd* ma Fertőboz település.)

¹⁴ Bgl. IV. (1328–1342.) Bearbeitet von Irmtraut Lindeck-Pozza. Wien–Köln–Graz, 1985. 64–66. (*Endred* ma Fertőendréd település.)

¹⁵ Sopron vm. I. 128–129.; Bgl. IV. 114–115. (*Zeek* ma Pirichendorf, *Chakan* — Fertőfőhéregyháza — ma Donnerskirchen, mindkettő Ausztriában. *Scenthpeter* — Mosonszentpéter — Mosonszentjánossal egyesített település.)

¹⁶ Bgl. IV. 166–167. (*Endred*-re l. fentebb, 14. jegyzet.)

¹⁷ AO. II. Szerk.: Nagy Imre. Budapest, 1881. 177–178.; Anjou-oklt. IX. 28. szám. *Dyrsy*-t a Valkó megyei *Derzzsel* véljük azonosnak, ami a mai Jovanovac (Horvátország) területén feküdt.

¹⁸ AO. III. Szerk.: Nagy Imre. Budapest, 1883. 131–132. A Kőrös megyei *Rachicha* (*Racsa*) — Szentistván — ma Staro Stefanje Horvátországban.

genelógiai tábláit így módosítva új eredményt felmutatni. Ennek azonban el-
lentmondanak a következő kronológiai, illetve birtoklokalizálási megfontolások.

Ivánka és László apjának 1278. évi fogottbírói feltűnése mutatja, hogy e Gatal már ekkor jogilag cselekvőképes volt. Ha csak húsz éves generációs ciklusokkal számolunk is, Gatal legkorábban az 1250-es évek második felében születhetett. Az kétségtelen a források alapján, hogy László és Ivánka az ő fiai voltak, azonban Miklós 1325., illetve György 1339. évi (ismereteink szerinti) első előfordulásai azt feltételezik (még ha figyelembe vesszük azt is, miszerint már korábban is elérhették a felnőtt kort, csupán oklevél nem említi őket), hogy Miklós 1305, György pedig 1320 körül születhetett. Ekkor eszerint Gatal-nak már mintegy 45–50, illetve 60–65 évesnek kellett lennie. Ezt, különösen pedig György ilyen kései nemzését nem tartjuk túlzottan valószínűnek. Miklós és György Gatal nevű apja tehát véleményünk szerint sem lehet azonos ezek alapján Ivánka és László Gatal nevű apjával.

Másrészt a forrásokban Ivánka és László következetesen nyugat-magyarországi (Sopron és Moson megyei), míg Miklós és György délvidéki birtokok esetében fordulnak elő. Ez szintén amellett szólhat, hogy a két Gatal nem azonos. Az egyikük (Sopron és Moson megyében birtokos) fiai, illetve unokái voltak Ivánka és László, illetve Gergely, Miklós és András, a másik Gatal pedig a Dráva–Száva között rendelkezett birtokkal, és Miklós mellett volt egy György nevű fia is (akit azonban sem Karácsonyi, sem Wertner nem említ, tekintve, hogy ezen 1339. évi oklevelet nem használták), illetve előbbtől egy László nevű unokája.

Véleményünk szerint ezen utóbbi Gatal kapta meg Zagoria birtok egy részét IV. László királytól. A fiak előfordulásait és IV. László uralkodásának időpontját összevetve ezen Gatal (tehát Miklós és György apja) 1270 körül születhetett, a birtokadományt pedig nem sokkal 1290 előtt kaphatta. Fiait tehát kb. 35, illetve 45 évesen nemzhette, amit még elképzelhetőnek tartunk.

A két Gatal viszonyát, akik Wertnernél és Karácsonyinnál is külön szerepelnek, a kevés adat miatt nem tudjuk megválaszolni. László és Ivánka nagyapja Péter volt,¹⁹ Miklós és György nagyapjának neve azonban ismeretlen. Karácsonyi táblázatában ugyan szerepel egy újabb Gatal 1328. évi adattal, akinek apja Gergely volt,²⁰ ám ezen kései adat miatt e Gatal nem lehet azonos Miklós és György apjával, Péter és Gergely pedig nem lehetnek testvérek. Mindenesetre a Gatal-nemzetség ezen ágának délvidéki birtoklása ezek szerint már az Árpád-korból megfigyelhető: ez megtörténhetett egy (mára oklevélben fenn nem maradt) birtokosztály révén is, de az sem lehetetlen, hogy talán éppen IV. László adománya alapozta meg a Gatal-nemzetség ezen ágának Dráva–Száva-közi birtoklását.

Mindezen megfontolásokon túl azért is IV. László oklevelének tekintjük ezen privilégiumot, mivel a 14. század eleji trónharcok idején a délvidéken inkább

---

¹⁹ Karácsonyi II. 4.

²⁰ Uo.

Károly Róbert élvezett támogatottságot Vencel-Lászlóval szemben,²¹ így Vencel Dráva-Száva-közi birtokadományozását²² sem tartjuk valószínűnek. Ezen, eddig ismeretlen privilégium regesztája az elmondottak alapján tehát a következő lehet:

(1290 körül)

IV. László király privilegiális oklevelével Gatal-nak adományozta a Zagoria nevű birtok bizonyos részét.

---

²¹ Engel Pál-Kristó Gyula-Kubinyi András: Magyarország története 1301–1526. Budapest, 1998. 45–47. (A vonatkozó rész Kristó Gyula munkája.)

²² A Vencel magyarországi uralkodását lefedő Anjou-oklt. I. kötetében sem találtunk adatot erre.

Relics of royal charters of the Árpád era in documents dating from 1339

A considerable number of mediaeval Hungarian charters did not survive in their original form, but their contents are preserved in references. During the preparation of the archives of the Angevin era, among documents dating from 1339, new relics of charters of the Árpád era came to light.

This study gives an account of these documents which were issued by members of the ruling Árpád dynasty: Kings Ladislaus IV and Andrew III. The author publishes and reconstructs the contents of these charters on the basis of subsequent references.

A végrehajtás buktatói (Egy országbírói ítéletlevél 1331-ből)

Az országbírói ítélkezés menete a 14. század közepére látszik kikristályosodni. Nagyban elősegítette ezt Nagymartoni Pál országbíró (1328–1349) hosszú, két évtizednél is többet átfogó működése. Az ő időszakában válik az országbíró (*index curiae regiae*) a nádor után az ország második világi tisztviselőjévé. A század eleji zűrzavaros állapotok után a belviszályok többé-kevésbé elcsitultak, így lehetővé vált az országbírói intézmény állandósulása. Az okirati bizonyítás — 13. századi előzmények után — a per minden egyes szakaszában előtérbe került. Pál országbíró hosszú működése alatt egységesültek a per végét lezáró ítéletlevelek formai és tartalmi kritériumai, amelyek a középkor végéig alapjaiban nem változtak.¹

Jelen dolgozat egy eddig kiadatlan oklevél fényében az országbíró ítélkezésének végső stádiumát, a hozott ítélet végrehajtását kívánja megvizsgálni. Előzetes feltételezéseink szerint ez a hosszú perfolyamhoz képest² már mindenképpen egy rövidebb időintervallumot igénylő tevékenység. Éppen ezért megszívlelendő Pál országbíró 1331. augusztus 5-i oklevelének³ tüzetesebb vizsgálata, amely arról tesz tanúbizonyságot, hogy egy már lezárt per végrehajtása is ütközhet — akár egymástól független — akadályokba. Ebből akár újabb, egy évig is elhúzódó per keletkezhet.

Középkori okleveles anyagunk hézagos fennmaradásával magyarázható, hogy az újabb per alapját képező ítéletről nincs tudomásunk, ugyanakkor maga az okirat

---

¹ Az országbírói intézmény és Nagymartoni Pál országbírói működéséről l. bővebben Bertényi Iván: Az országbírói intézmény története a 14. században. Bp. 1976. 5–270. (a továbbiakban: Bertényi 1976.); Az okirati bizonyításról l. Hajnik Imre: Okirati bizonyítás a középkori magyar perjogban. Bp. 1886. 1–40.

² A középkori peres eljárás nagyobb szakaszai az idézés, a per tárgyalása, illetve halasztása, a bizonyítás, az ítélet és annak végrehajtása. A középkori magyar perjogról l. bővebben Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt. Bp. 1899. 145–454. (a továbbiakban: Hajnik 1899.); Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Bp. 1946. 387–410. (a továbbiakban: Eckhart 1946.)

³ Magyar Országos Levéltár, Mohács előtti Gyűjtemény, Diplomatikai Levéltár 87 013. (Esterházy család hercegi ágának levéltára Fasc. 23. Reposit. 32.) Az oklevél teljes szövegét a melléklet tartalmazza.

említésben olyan, a peres eljárás közben hiteles helyeknek⁴ — amelyek a bíró vidékre kihelyezett segédeként funkcionáltak — készült parancsleveleket (*mandatum*), illetve jelentőleveleket (*relatio*) tartott fenn, amely az iratpusztulásnak leginkább kitett déli és keleti területek okleveles anyagát érinti, nevezetesen a váradi és különösen a bácsi káptalan azóta elpusztult iratanyagát.⁵

A Pál országbíró előtt folyó perben Gutkeled nembeli Maróti Mihály a felperes, aki 30 marka értékű földet akar behajtani Körös (Crisius) fia Péter Szatmár megyei Ömböly (Embul)⁶ birtokából egy korábbi országbírói ítéletével alapján.

A felperes Maróti Mihály a korszak egyik kevésbé ismert alakja volt.⁷ A Maróti család a Gutkeled nemzetség legdélibb ágához tartozott.⁸ Már a 13. században a Száva közelében fekvő Valkó megyei Maróton laktak. Az alág felemelkedése Mihály apjával, I. Istvánnal kezdődött, aki V. István, majd IV. László király apródja volt, s 1275-ben felmentést kapott szlavóniai népei számára a bánzsolozsma és a nyestadó alól. Az 1290-es években III. András oldalán találjuk. 1291-ben Bécs alatt, majd 1294-ben Adorján várának ostrománál bukkan fel forrásaink alapján a Borsák elleni harcban. Adorjánál nyújtott érdemeiért III. András 1298-ban jobbagyait kivette a Valkó megyei és egyéb ispánok joghatósága alól.⁹

Öt fia közül a legidősebb Mihály, aki 1319-ben udvari ifjú.¹⁰ I. Károly 1323-ban kérésére a Szt. Benedek rend szerémi Szt. Kereszt monostorának kegyúri jogát adományozta neki, valamint Kelemen és István nevű fivéreinek, mivel Mihály részt vett Csák Máté halála után annak unokatestvére, Cseh István által védett Trencsén ostromában.¹¹ 1324–28 között a Komárom megyei Vitány várnagya volt.¹² 1324

---

⁴ A hiteles helyek (*loca credibilia*) azok az egyházi testületek (káptalanok és konventek), melyek a 13. század első fele óta a felek kérésére vagy hatósági megbízás alapján állítottak ki — rendszerint a maguk nevében szóló — közhiteles okleveleket. Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. Bp. 1930. 121.

⁵ Ez azért is fontos, mert az országbírói oklevél áttemelte a bácsi káptalan 1331. július 11. után kelt jelentéséből a Valkó megyei Borcsinfalva és Csákfalva birtokok határjárását.

⁶ Csánki Dezso: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában I. Bp. 1890. 474.; Georg Heller: Comitatus Szathmariensis. München 1981. 121–122.

⁷ Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457 I–II. Bp. 1996. II. 156. (a továbbiakban: Engel 1996.)

⁸ A Marótiak korszakunkban még nem, majd csak a 14. század második felében, Zsigmond uralkodása alatt válnak hatalmi tényezővé. Vö. Fügedi Erik: Ispánok, bárók, kiskirályok. A középkori magyar arisztokrácia fejlődése. Bp. 1986. 322–323.; A Marótiakról Rokay Péter készített monográfiát, amely sajnos csak kéziratban van meg.

⁹ Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a 14. század közepéig. I–III. Bp. 1995. 493–494. (a továbbiakban: Karácsonyi 1995.)

¹⁰ Engel 1996. I. 472.

¹¹ T. Smičiklas: Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae. Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. IX. Zagreb, 1911. 108–110. (a továbbiakban: Smič. IX.); Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. VII. (Szerk: Blazovich László–Géczi Lajos) Bp.–Szeged 1991. 27. szám

folyamán gondoskodott az apja által 1263-ban,¹³ 1275-ben,¹⁴ illetve 1298-ban¹⁵ szerzett privilégiumok megerősítéséről. 1347-ben már bizonyosan nem volt az élők sorában, mert kiskorú gyermekei pereskedtek két Valkó megyei birtok ügyében.¹⁶

A per folyamán a felperesen, illetve alperesen kívül ún. „harmadik személyek” is megjelentek, így a két fél ügyvédei, illetve szomszédság címén avatkoztak egyetlen egyszer, 1331. április 15-én a perbe Körös fia Péter határtársai, Gylet fiai Miklós és János, Eynardus mester, és testvére Zaar (dictus) László. A két fél, illetve képviselőik öt alkalommal álltak az országbíró előtt. 1330. június 10-én, 1331. április 15-én, május 26-án, június 25-én, illetve 1331. július 25-én.¹⁷

Az első alkalommal, 1330. június 10-én a felperest Feyr (dictus) Pál, az alperest Gergely képviselte az országbíró, illetve a bácsi káptalan ügyvédvalló oklevelével. (Az ügyvédek megbízatása minden egyes esetben csak az adott időpontra szólt, kétszer egyetlen procurator sem jelent meg a per folyamán.) A felperes hozta a kői káptalan – mint a szerémi illetőségű Marótiakhoz legközelebbi hiteleshely – idéző levelét, amely az alperest a királyi jelenlét színe elé szólította.¹⁸

A felperes ügyvédje két, az országbíró által kiadott okiratot mutatott be. Az egyik a váradi káptalannak szólt, hogy 1333. április 15-én iktassa be Maróti Mihályt Körös fia Péter Szatmár megyei Ömböly birtokába 30 márkányi értékben, és a történelekről május 1-jére írjanak vissza. Ha ellentmondás történne, az alperes ekkor kétszeres mennyiséget, vagyis 60 márkát fizessen.¹⁹ A másik bírói levél, amit a felperes ügyvédje ugyanekkor mutatott be, egy országbírói határozat volt. Mivel az alperes sem az április 15-i beiktatáson, sem a május 1-jei fizetésen nem jelent meg, 120 márka értékben volt köteles fizetni a felperesnek. (A köteleességmulasztás miatt az eredeti 30 márka egyre duplázódott a per folyamán.)

---

¹² Fügedi Erik: Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon. Bp. 1977. 211–212.; Engel 1996. I. 462.

¹³ Smič. IX. 176–177.; Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. VIII. (Szerk.: Blazovich László) Bp.–Szeged 1993. 35. szám (a továbbiakban Anjou-oklt. VIII.)

¹⁴ Smič. IX. 174–175.; Anjou-oklt. VIII. 32. szám. Mihály kérését Klemen nevű testvére is támogatta.

¹⁵ Smič. IX. 172–174. Anjou-oklt. VIII. 28. szám

¹⁶ Karácsonyi 1995. 494.

¹⁷ Az ítélezés menete az ún. bírói oktavákon folyt, melyek nagy ünnepek nyolcadát jelentették. Jelen esetben pünkösd oktaváján és quindénáján, húsvét quindénáján illetve Szt. Márton oktaváján voltak a felek berendelve. A végítéletre a beiktatás 15. napján került sor.

¹⁸ Az országbíró előtt folyó perek a király nevében szóló parancslevéllel indultak, és az alperest a királyi jelenlét elé idézték, így került az országbíró elé. A királyi jelenlét élén ekkoriban 85%-ban az országbíró állt. Bertényi 1976. 50.

¹⁹ Azt a peres felet, aki a peres eljárásból folyó kötelességeit elmulasztotta, a bíró pénzbeli fizetésben (*iudicium*) marasztalta el. Ez az Anjou-korban a bírság duplázását vonta maga után. Hajnik 1899. 442–443.

1330. június 10-én az alperes képviselője útján közölte, hogy mivel nincs pénze, a Valkó megyei Borcsinfalva (*Barichfolua*, *Barychfolua*, *Borichfolua*)²⁰ és Csákfalva (*Chaakfolua*, *Chakfolua*)²¹ birtokokból tudja csak a 120 márkát kifizetni. Ha ezt ellentmondás miatt nem tudná megtenni, úgy 1330. november 18-án 240 márkát köteles a felperesnek fizetni. 1330. június 10. után utasította az országbíró a bácsi káptalant, hogy 30 márkányi földet egy tagban iktassanak be Mihálynak, a fennmaradó 90-et pedig 2:1 arányban²² az országbíró és Maróti Mihály felperes között osszák szét. Mindezekről a hivatal november 18-ra várta a jelentést.

Hátráltatta azonban az ügymenetet, hogy 1330 ősze a hadakozások jegyében telt. Szeptemberben I. Károly király hadat indított Baszaráb havasalföldi vajda ellen, mert megszállva tartotta Szörény várát. A vár visszafoglalása után azonban Baszaráb a királyt törbe csalta, és november folyamán az Argyeshez közeli Poszadánál súlyos vereséget mért a magyar haderőre. A király életét is csak Hédervári Lőrinc önfeláldozása mentette meg. Ugyancsak ez év őszén János cseh király beavatkozott a Német Lovagrend és Lengyelország közti konfliktusba, és a lengyelekre támadt. I. Károly Drugeth Vilmos vezetésével segédcsapatokat küldött apósa, Łokietek Ulászló lengyel király megsegítésére, majd II. (Habsburg) Albert támogatását maga mögött tudva felvonult a cseh határra.²³

A hadjáratok miatt így királyi rendeletre módosult az ügy menete, és 1331. március 13-án kellett az iktatásra a káptalannak kivonulnia, és április 15-re visszairnia. Gyakorlatilag a perfolyam külső körülmények miatt fél évre megszakadt.

1331. április 15-én az országbíró előtt az alperes helyett a szomszédság okán perbe avatkozók álltak. (A bácsi káptalan 1331. március 13. után kelt oklevele szerint tiltakoztak a beiktatás ellen Márton fia Imre és Phyle fia Péter királyi emberek jelenlétében.) Az országbíró előtt azonban a személyesen jelenlévő Mihály kijelentette, hogy nemzetség és szerzés jogán a föld őt illeti meg, mivel Körös fia Péterrel egy nemzetségben vannak.²⁴ Így az 1331. április 15. után kelt bírói oklevél értelmében a föld Maróti Mihályé lett, a bírót illető 140 marka részt pedig ugyanő megválthatta. (Mivel a bírságot szükség esetén birtokban is meg lehetett adni, az alperes, Körös fia Péter ezt visszavásárolhatta.) A bácsi káptalant pedig utasították, hogy a földet becsültesse fel, és iktassa be Mihályt, majd mindezekről írjon vissza.

²⁰ Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. II. Bp. 1894. 296. (a továbbiakban: Csánki II.)

²¹ Csánki II. 300.

²² A kétharmad a köteles bírói rész, ezért élnek inkább a felek a percn kívüli egyezség lehetőségével. Hajnik 1899. 406–411.

²³ Engel Pál–Kristó Gyula–Kubinyi András: Magyarország története 1301–1526. Bp. 1998. 76–77. A hadjáratokról l. bővebben: Kristó Gyula: Az Anjou-kor háborúi. Bp. 1988. 74–85.; Bertényi Iván: Magyarország az Anjouk korában. Bp. 1987. 99–105.

²⁴ „... magister Mychael de Morouth ipsum Petrum filium Crisii et se de genere Guthkeled esse, et ex eo prelibatam possessionem Barychfolua vocatam prefati Petri filii Crisii tam ratione linee generationis, quam predictae sue acquisitionis sibi magis provenire debere allegarat (!).”

Joggal gondolhatnánk, hogy a beiktatás elől elhárult minden akadály. Legközelebb 1331. május 26-án álltak a felek az országbíró előtt. (A felperest Luka fia Demeter képviselte az országbíró ügyvédvalló oklevelével, Körös fia Péter személyesen volt jelen.) A bácsi káptalan 1331. május 14. után kelt oklevele értelmében az iktatás Márton bán fia Miklós királyi ember jelenlétében nem jöhetett létre, mert a becslők közül egyedül János fia István jelent meg, Márton bán fiai Pál és Imre, valamint Móric fia Belár azonban távol maradtak, így a végzésig Borcsinfalva birtokába Körös fia Pétert iktatták. 1331. június 18-án újból meghiúsult a birtokba iktatás, most Körös fia Péter, illetve a királyi emberek távolléte miatt.

Negyedszerre 1331. június 25-én álltak a felek — most már mindketten személyesen — az országbíró előtt. Az alperes becselőket kért és vállalta, hogy el nem jövétele esetén 100 marka büntetést fizet. Ezzel a büntetéssel már 340 márkára rúgott volna a tartozása, ez már az eredeti követelés több mint tízszerese lett volna. Június 25. után az országbíró újfent írt a bácsi káptalannak, hogy Mihályt július 11-én iktassák be a birtokokba, és július 25-re írjanak vissza.

Végzést 1331. július 25-én tudtak nagysókára hozni, miután a bácsi káptalan július 11. után kelt okleveléből megbizonyosodtak, hogy a Kazai Miklós fia Mihály, Gyurkumini György, Kendrusi Péter és Peturke fia Bálint becslők, továbbá Gergely fia Miklós, Pál fia János, Pál fia Péter, valamint Phyle fia Péter és Vyodol fia István királyi emberek, valamint Omode apród (*parvulus*), országbírói ember jelenlétében a birtok becslése és iktatása 240 marka értékben megtörtént Mihály részére. A sok kirendelt királyi és országbírói emberből is látható, már az országbíró is megskallotta a szüntelen halasztást, és feltétlenül végítéletet szeretett volna hozni. A bácsi káptalan relációja leírta a birtokok határjárását is, melyet az országbíró ítéletlevele átmentett. A végzés értelmében az átadott birtokot Körös fia Péter 240 márkáért visszavásárolhatta.

Egy látszólag egyszerű birtokba iktatást tehát maga az alperes többszöri meg nem jelenése, illetve a kiszemelt birtok megváltoztatása, perbeli „harmadik személyek” megjelenése, királyi emberek távolléte, illetve a peren kívüli tényezők (lásd a 1330. évi őszi hadjáratokat) egyaránt hátráltathatták. Az alperes a per végére eredeti tartozásának csaknem tízszeresét volt kénytelen kifizetni.

Körös fia Péterről, az alperesről az oklevél alapján csak annyit tudunk, hogy Szatmár és Valkó megyékben volt birtokos, és a per végére elég szűkös anyagi helyzetbe juthatott. A Gutkeled nemzetséggel való kapcsolata csak ebből az oklevélből mutatható ki.²⁵ Maga a Körös név is elég ritka korszakunkban, némiképp tehát meglepő, hogy 1333-tól bukkan fel forrásokban Péceli Körös fia Péter, aki 1333–38 között nádori ítélmester, 1345 illetve 1352–53 folyamán tárnokmesteri protonotárius, 1355-ben erdélyi vajdai ítélmester volt.²⁶ Életpályáját Bónis

---

²⁵ Karácsonyi János nem jelzi a Gutkeled nemzetség tagjai között. Karácsonyi. 1995. 470–542.

²⁶ Engcl II. 188.

György vázolta fel.²⁷ A fellelt adatok alapján sem megbizonyosodni, sem cáfolni nem tudjuk a két személy azonosságát, mindenesetre az egykori nádori ítélőmester jó családból származott, apja Körös comes volt. Nem tartjuk azonban valószínűtlennek, hogy az 1331-ben eladósodott Körös fia Péter 1333-ban a Drugethek familiárisaként, nádori ítélőmesterként volt kénytelen megkeresni kenyerét.

Melléklet

Pál országbíró 1331. augusztus 5-i oklevele

[Nos] comes Paulus, iudex curie serenissimi et magnifici principis domini Karoli dei gratia incliti regis Hungarie, memorie commendantes significamus tenore presentium quibus expedit universis, quod cum anno domini millesimo CCC^o XXX^{mo} magister Mychael de Morouth Petrum filium Crisii legitimum citationis modum observando mediantibus litteris ecclesie de Kw citatoriis ad quindenas festi Penthecostes ad regie celsitudinis presentiam contra se in causam attraxisset, ipso termino adveniente Paulus dictus Feyr pro eodem magistro Mychaele de Morouth, domino suo, cum sufficientibus procuratoriis litteris nostris ad nostram accedens presentiam quasdam duas litteras nostras formam iudicii nostri exprimentes nobis presentarat, quarum tenor ipsum Petrum filium Crisii in octavis festi Pasce domini de possessione sua Embul vocata in Nyr, in comitatu Zothmariensi existenti, in presentia hominis domini regis et testimonii capituli Waradiensis regali mensura mensurando, facta legitima estimatione pro triginta marcis absque contradictione aliquali eidem magistro Mychaeli de Morouth applicare, si enim contradictoria prohibitio sibi obviaret, memoratas triginta marcas dupli gravamine mediante in octavis beati Georgii martyris tunc subsequentibus coram nobis solvere seriemque premissorum in litteris dicti capituli Waradiensis ad predictas octavas beati Georgii martyris nobis reportare debuisset. Ipsoque termino reportationis dicte seriei occurrente, eodem Petro filio Crisii ad nostram presentiam non veniente, nec mittente ad premissam possessionariam estimationem et reambulationem in ipsum capitulum ad assumptendum ipsum testimonium eundem Petrum filium Crisii accedere ex litterali insinuatione dicti capituli Waradiensis non curasse, nec aliquem legitimum procuratorem suum pro se destinasse ipso Paulo dicto Feyr legitimo procuratore prenominati magistri Mychaelis de Morouth in presentia dicti capituli Waradiensis legitimis diebus continuis expectante explicabat, et ob hoc quia prelibatus Petrus filius Crisii pro ipsis triginta marcis nec cum possessionaria sta-

---

²⁷ Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp. 1971. 49–52., 78.

tutione absque aliquali contradictione satisfacere, nec ipsas triginta marcas cum duplo iuxta obligationem procuratoris sui in prefixis terminis solvere curarat. Ideo honus dupli ipsarum [sexa]ginta marcarum contra ipsum magistrum Mychaelem de Morouth iuxta discussionem nostre iudicarie potestatis subportarat, de quibus gravaminibus sexaginta marcarum et duplo earundem prelibatus Paulus dictus Feyr eidem magistro Mychaeli, domino suo, prout ordo iuris requireret, ex parte eiusdem Petri filii Crisii satisfactionis congruentiam preberi a nobis instantissime postularat, quibus ita auditis et perceptis Gregorius pro eodem Petro filio Crisii cum legitimis procuratoriis litteris capituli ecclesie Bachiensis consurgendo, ipsum Petrum filium Crisii ob sue pecunarie facultatis carentiam prescriptas sexaginta marcas cum duplo, cum prompta pecunia non posse solvere, sed de possessionibus eiusdem Barichfolua et pertinentiis ad possessionem Chaakfolua, in comitatu de Wolkou existentibus, absque contradictione aliquali in termino per nos deputando, pro ipsis in toto centum et viginti marcis satisfacere velle allegarat, talem obligationem in ipsum Petrum filium Crisii assumptendo, ut si de prenominationis possessionibus pro predictis centum et viginti marcis iuxta regni consuetudinem absque contradictione ipse Petrus filius Crisii satisfacere non posset, memoratas centum et viginti marcas in octavis beati Martini confessoris anno prefixo posteritis dupli gravamine mediante solveret coram nobis. Cum itaque ad premissam possessionariam satisfactionem prelibato capitulo Bachiensi scribendo hominem suum pro testimonio fidedignum unacum homine domini regis transmitti ab eodem postulasset. In quorum presentia pluries nominatus Petrus filius Crisii in octavis Omnium Sanctorum de possessionibus suis prenotatis in valore principalis solutionis triginta marcarum in uno ambitu prememorato magistro Mychaeli de Morouth, et demum in valore residue sumpme pecunie nonaginta marcarum similiter in uno ambitu regni consuetudine exigente, regali mensura mensurando, facta legitima estimatione in duabus partibus nobis ratione iuris iudicarii, in tertia vero eidem magistro Mychaeli applicaret absque contradictione aliquali. Si qui enim in statutione earum contradictionis obstaculo obviarent, easdem possessiones homo domini regis et testimonium dicti capituli pacifica stabilitate relinquerent pro eo, quia memoratus Gregorius legitimus procurator prescripti Petri filii Crisii ipsum Petrum spontanea voluntate obligarat, ut si de predictis possessionibus Barychfolua et Chaakfolua vocatis absque aliquali contradictione pro ipsis centum et viginti marcis nobis et parti adverse satisfacere non posset, extunc prenominationis Petrus filius Crisii ipsas centum et viginti marcas in dictis octavis beati Martini confessoris dupli gravamine mediante solveret coram nobis, seriemque omnium premissorum idem capitulum Bachiense in suis litteris ad predictas octavas beati Martini confessoris fideliter rescribetur regie maiestati. Et cum ipsa pecuniaria solutio cum possessionaria satisfactione fieri debens, a predictis octavis Omnium Sanctorum ob regie celsitudinis edictum ad octavas Medii Quadragesime anno in presenti preteritis iuxta continentiam litterarum dicti capituli Bachiensis et nostrarum sub statu priori prorogata extitisset, et series omnium premissorum iuxta nostram iudicariam deliberationem in litteris dicti capituli

Bachiensis ad secundum diem quindenarum festi Passce domini nunc preteriti per utrasque partes regie benignitati reportari debuisse. Ipso termino reportationis premissae seriei, scilicet secundo die dictarum quindenarum festi Passce domini occurrente, eodem Petro filio Crisii ad reportationem premissae seriei venire aut aliquem pro se destinare non curante, et sic mole unius iudicii in augmentationem premissorum gravaminum se oprimi permittente, prenominaus magister Mychael de Morouth personaliter ab una parte, magistri Nicolaus et Johannes filii Gyleti similiter propriis eorum in personis pro Ladizlao enim dicto Zaar, magister Eynardus, frater suus, cum sufficientibus procuratoriis litteris nostris ab altera ad nostram accedentes presentiam, litteras prenominati capituli Bachiensis nobis presentarant. Quarum seies pluries nominato Petro filio Crisii in predictis octavis Medii Quadragesime pro predicta solutione centum et viginti marcarum cum predicta possessione sua Barychfolua vocata presentibus Emerico filio Martini et Petro filio Phyle, hominibus domini regis et testimonio dicti capituli Bachiensis, eidem magistro Mychaeli de Morouth et nobis satisfacere volente, per prenominaus filios Gyleti et Ladizlaum dictum Zaar ipsi magistro Mychaeli ab occupatione et emptione ac prefato Petro filio Crisii ab alienatione et venditione dicte possessionis Barichfolua vocata contradictoriam prohibitionem interpositam extitisse, et sic ipsam possessionariam satisfactionem pro premissa solutione gravaminum centum et viginti marcarum propter contradictoriam prohibitionem dictorum filiorum Gyleti et magistri Ladizlai dicti Zaar per ipsum Petrum filiorum Crisii fieri nequivisse exprimebat seriatim, unde quia pretactus Gregorius ipsum Petrum filium Crisii, ut legitimus procurator suus ad hoc, ut si ipse Petrus de dictis possessionibus suis pro premissa solutione gravaminum centum et viginti marcarum absque aliquali contradictoria prohibitionem prefato magistro Mychaeli et nobis modo superius amorato satisfacere non posset, prelibatas centum et viginti marcas dupli gravamine mediante prefatus Petrus filius Crisii solvere teneretur spontanea voluntate, ut pretactum est coram nobis obligarat, et tamen series dictarum litterarum capituli Bachiensis ipsum Petrum filium Crisii de dictis possessionibus suis pro premissa solutione gravaminum centum et viginti marcarum ratione contradictione prohibitionis dictorum filiorum Gyleti et magistri Ladizlai dicti Zaar satisfacere nequivisse evidenter de[cla]rabat. Ideo ipse Petrus filius Crisii honus dupli dictarum centum et viginti marcarum iuxta sp[on]taneam memorati Gregorii legitimi procuratoris sui obligationem subportarat, secundum deliberationem nostre iudicarie potestatis. Quibus ita peractis, et dictarum litterarum capituli Bachiensis tenoribus perceptis, prememoratis filiis Gyleti et magistro Eynardo in persona predicti Ladizlai dicti Zaar, fratris sui, prenominatam possessionem ipsius Petri filii Crisii Barichfolua vocatam ratione vicinitatis et conmetaneitatis condigno suo valore iuris ordine requirente, cum prompta pecunia ad se redimere velle proponentibus, sepius nominatus magister Mychael de Morouth ipsum Petrum filium Crisii et se de genere Guthkeled esse, et ex eo prelibatam possessionem Barychfolua vocatam prefati Petri filii Crisii tam ratione lineae generationis, quam predictae sue acquisitionis sibi magis provenire debere allegarat.

Et quia prescripti filii Gyleri et magister Eynardus, procurator dicti Ladizlai, fratris sui, sepedictam possessionem ipsius Petri filii Crisii nullo alio titulo, nisi ratione vicinitatis et conmetaneitatis ad se provenire debere et redimere velle, proprie votis relatione fassi extiterant, ipsumque magistrum Mychaelem de Morouth eidem Petro filio Crisii in proxima linea generationis annexum fore non abnegarant, ymmo potius proprie votis organo affirmarant, et ex eo de possessionibus ipsius Petri filii Crisii ratione lineae generationis pretaxato magistro Mychaeli de Morouth pro premissis gravaminibus in valore eorundem devolvi debere nostra iudiciaria deliberatione agnovisset. Ideo duas portiones manibus nostris iudiciariis de possessionibus predicti Petri filii Crisii ratione duarum partium gravaminum predictorum in nostram portionem cedentium de iure applicari debentes, eidem magistro Mychaeli de Morouth pro centum et quadraginta marcis grossorum Boemicalium compoti Budensis plene ab eodem receptis, nostra auctoritas iudiciaria contulisset possidendas, quovisque per ipsum Petrum filium Crisii vel alios, quorum redemptioni magis convenire dinoscuntur, pro eisdem centum et quadraginta marcis compoti Budensis redimantur. Cumque prememorato capitulo Bachiensi litteratori scribendo, easdem possessiones dicti Petri filii Crisii Barichfolua et Chaakfolua vocatas presentibus homine nostro et testimonio dicti capituli Bachiensis per hominem domini regis et alios probos viros infrascriptos estimari, et facta estimatione, si se ad valorem dictarum ducentaum et quadraginta marcarum et non ultra neque minus extenderent, easdem prememorato magistro Mychaeli de Morouth non obstante contradictione predicti Petri filii Crisii et aliorum quorumlibet statui, seriemque premissorum per ipsum capitulum Bachiense regie benignitate rescribi facere commissemus. Tandem octavis Penthecostes proximi preteritis advenientibus, Demetrius filius Luka pro eodem magistro Mychaele de Morouth cum procuratoriis litteris nostris ad nostram accedens presentiam, memorato Petro filio Crisii personaliter astante litteras pluries nominati capituli Bachiensis nobis demonstrarat, quarum continentie ipso Petro filio Crisii cum predictis possessionibus suis pro ipsis ducentis et quadraginta marcis eidem magistro Michaeli de Morouth presentibus Nicolao filio Martini bani, homine domini regis et testimonio dicti capituli Bachiensis feria tertia proxima post festum Asscensionis domini iuxta nostram iudiciariam sententiam satisfacere volente, magistris Paulo et Emerico filiis Martini bani ac Blasio filio Mauriti specialiter estimatoribus, dictarum possessionum deputatis, ad estimationem earundem vocatis venire non curantibus, Stephanum filium Johannis, unum ex ipsis estimatoribus, in facie dictarum possessionum solum comparuisse, et propter absentiam dictorum aliorum estimatorum easdem estimare non valuisse, nec ipsum hominem regium ipsas possessiones dicto magistro Mychaeli pro pecunia prenotata statuere potuisse, sed eo toto ipsum Petrum filium Crisii prelibatam possessionem suam Barychfolua vocatam homini ipsius magistri Michaeli usque ad finalem decisionem dicte cause statuuisse nos informarant evidenter. Et licet adhuc ipsa possessionaria statutio et estimatio presentibus hominibus domini regis et aliis probis viris ac testimonio prenominati capituli Bachiensis feria tertia proxima ante festum Nativitatis beati

Johannis Baptiste nunc proxime preteritum vice iterata eidem magistro Mychaeli iuxta nostram commissionem fieri debens, propter absentiam memorati Petri filii Crisii nequiverunt terminari, tamen feria tertia proxima post predictum festum Nativitatis beati Johannis Baptiste adveniente, eodem magistro Mychaele de Morouth personaliter astante prememoratus Petrus filius Crisii adhuc de predictis possessionibus suis pro eisdem ducentis et quadraginta marcis in valore earundem eidem magistro Mychaeli statuere velle se promittens, ad statutionem et estimationem earum homines domini regis et estimatores instantissime postularat per nos destinari, tali pena in se assumpta, ut si in termino per nos sibi adhuc assignando ad valorem dictarum ducentarum et quadraginta marcarum de predictis possessionibus suis ipsi magistro Michaeli facta legitima estimatione statuere, aut ad statutionem et estimationem earundem accedere non curaret, penam centum marcarum subiaceret eo facto. Nos igitur cum prelibato capitulo Bachiensi iterato litteratorie scripsissemus, amicitiam eorum postulantes, ut hominem eorum pro testimonio fidedignum unacum homine nostro transmitterent, in quorum presentia homines domini regis et alii estimatores infrascripti in quindenis beati regis Ladizlai proxime preteritis ad faciem pretactarum possessionum prescripti Petri filii Crisii Barychfolua et Chakfolua vocatarum vicinorum et conmetaneorum earum universorum legitimis convocationibus factis accederent, et easdem prenominate Petrus filius Crisii per eosdem homines domini regis et estimatores infranominatos iuxta veteres et antiquas metas earum reambulari, factaque reambulatione regni consuetudine requirente, regali mensura mensurando, estimari faceret, et facta estimatione, si se ad valorem dictarum ducentarum et quadraginta marcarum et non ultra extenderent, eidem magistro Mychaeli ipse Petrus easdem statueret, donec ipse aut alii quorum redemptioni magis convenire dinoscuntur, easdem redimeret iuris moderamine congruente. Si enim prememorate possessiones se ultra estimationem prefixarum ducentarum et quadraginta marcarum extenderent, residuum earum ipse Petrus pro se reservaret. Si vero eadem possessiones ad valorem predictae pecunie ducentarum et quadraginta marcarum se non extenderent, in addimentum dictarum duarum possessionum pro suplemento pecunie prenotate de aliis possessionibus suis in tanto valore, quo prefatas ducentas et quadraginta marcas supplire posset, eidem magistro Mychaeli modo premissis statueret salvis iuribus alienis, seriemque omnium premissorum cum cursibus metarum memoratum capitulum Bachiense in suis litteris ad quintumdecimum diem ipsius possessionarie statutionis rescriberetur regie maiestati. Tandem dicto ultimo termino reportationis dicte seriei adveniente, prenominate magister Mychael de Morouth litteras iam pluries nominati capituli Bachiensis nobis presentavit, in quibus tenoribus Mychaelem filium Nicolai de Kaza, Georgium de Gyurkumini, Petrum de Kendrus et Valentinum filium Peturke, item Nicolaum filium Georgii, Johannem filium Pauli et Petrum filium Pauli estimatores dictarum possessionum deputatos et per partes adductos, unacum Petro filio Phyle et Andrea filio Vyodol, hominibus domini regis ac Omodeo parvulo et homine nostro, necnon magistro Dominico, concanonico et testimonio dicti capituli Bachiensis in predictis quindenis

beati regis Ladizlai ad faciem dictarum possessionum pretacti Petri filii Crisii Barichfolua et Chakfolua vocatarum accessisse, et easdem reambulasse, factaque reambulatione ex ipsis possessionibus regali mensura mensurando ad valorem ducentarum et quadraginta marcarum estimasse, signis et metis infrascriptis distinxisse, et facta distinctione ipsos homines domini regis et nostrum sub testimonio dicti capituli Bachiensis ipsas estimatas possessiones pro predictis gravaminibus ducentarum et quadraginta marcarum sub inclusione metarum infrascriptarum eidem magistro Mychaeli de Morouth iuxta nostram premissam iudiciariam deliberationem statuuisse, residuum enim earundem possessionum eidem Petro filio Crisii reliquisse reperimus, cursus autem metarum predictarum possessionum Barichfolua et Chaakfolua vocatarum, prout in litteris dicti capituli Bachiensis vidimus contineri, hoc ordine distinguuntur: Prima videlicet incipit in quadam valle, que separat a parte orientali terram Balase, a parte occidentali possessionem Borichfolua, deinde exit et tendit ad occidentem et transit quandam viam iuxta quam est meta terrea, deinde vadit ad quandam silvam similiter versus occidentem ad arborem populi, sub qua est meta terrea, et abhinc flectitur versus meridiem iuxta eandem silvam ad quandam dumum gumulchen vocatum, sub quo est meta terrea, deinde eundo ad eandem plagam transit quandam vallem in cuius latere est meta terrea, deinde venit ad quandam arborem piri, sub qua est meta terrea, deinde eundo ad eandem plagam transit quandam vallem, in cuius latere est meta terrea, deinde venit ad arborem cuiusdam piri per terras arabiles, abhinc vadit similiter versus occidentem ad quandam arborem cherasi sitam iuxta viam magnam, que ducit ad Karanuk et ibi terminant mete, que separant terram Ladizlai dicti Zaar per eundem Petrum filium Crisii pignori obligatam, deinde flectitur versus septemtrionem et vadit directe ad angulum cuiusdam silve, ubi est meta terrea, procedendo iuxta eandem silvam venit ad arborem piri, sub qua est meta terrea, inde vadit eundo ad eandem plagam, intrat quandam viam iuxta quam est meta terrea, inde divertit versus orientem in eadem via parum eundo exit viam declinando, quodam modo versus septemtrionem per terras arabiles eundo venit ad arborem nucis, inde per eandem plagam eundo similiter per terras arabiles venit ad arborem cherasi, que est in latere cuiusdam vallis, et ibi mete, que separant terram Petri filii Crisii, Andree et Johannis filiorum Thome a possessione Chaakfolua vocate, et ibidem intrat vallem, et in eadem valle eundo versus aquilonem medietas ipsius vallis est ipsarum possessionum medietas vero ipsorum filiorum Thome, deinde reflectitur versus orientem in eadem valle, et ipsa vallis circumdat ipsam possessionem Borichfolua usque ad primam metam, ubi finaliter terminantur. Verum quia de prefatis possessionibus memorati Petri filii Crisii sub inclusione dictarum metarum prefatos estimatores et homines domini regis ac nostrum hominem in presentia testimonii dicti capituli Bachiensis estimasse, et eidem magistro Michaeli de Morouth pro ducentis et quadraginta marcis statuuisse, tenor dictarum litterarum capituli Bachiensis nos informabat. Ideo de predictis possessionibus quantum predictae mete circumdant et ambiunt, eidem magistro Mychaeli de Morouth pro premissis gravaminibus ducentarum et quadraginta marcarum commisimus sine

preiudicio iuris alieni possidere, quousque per ipsum Petrum filium Crisii aut alios quorum redemptioni magis convenire dinoscuntur, in quantitate pecunie dictarum ducentarum et quadraginta marcarum redimantur ab eodem iuris moderamine congruente. Datum in Wysegrad, duodecimo die termini ultime reportationis seriei prenotate. Anno domini M° CCC° XXX° primo.

Hátoldalán: Pecsét nyoma, késő középkori és újkori írással tárgymegjelölések.

Ildikó Tóth

Difficulties of the Execution
(A charter of justice from the year 1331)

The essay aims at publishing and interpreting an up till now unpublished judgement relic. The publisher of this charter is Paul Nagymartoni, one of the most significant Lord Chief Justice of the first part of the 14th century in Hungary, who was in this position between 1328 and 1349. His name is connected to the establishment of the Lord Justice Institute and this is the time when the Lord Chief Justice became the 3rd secular dignitary of the country. The charter presents the final stage of the judgement, the process of the execution, which could be delayed by the parties and by outer people connected to the case as well as by outer events. By means of this charter we can see the practical realization of a theoretical process.

A magyarországi bencések 14. századi reformtörekvései

A 14. századi bencés reformmozgalmat általában XII. Benedek pápa 1336. évi *Summa magistri* bullájával fémjelzi a szakirodalom. Azonban a bencés rend megújításának, felfrissítésének igénye, mely igen intenzíven jelentkezett a 14. századi Magyarországon, 13. századi előzményekre vezethető vissza. Az egész bencés rend reformját a fegyelmi lazulás, az elvilágiasodás, új eszmék jelentkezése tette szükségessé, mert a bencések képviselte vallásosságot már meghaladták a kor új igényei. Magyarországon főként a tatárjárás és a hatalmi-politikai harcok követte elszegényedés tette szükségessé a bencés monostorok helyzetének megjavítását.¹

A 14. századi mozgalom első magyarországi írásos emlékei rendre az előző század pápáinak bencésekkel kapcsolatos rendeleteiben gyökereznek. Egészen a 13. század elejéig, az 1215. évi IV. lateráni zsinat rendelkezéseihez kell visszanyúlnunk. III. Ince pápa (1198–1216) *In singulis regnis* kezdetű decretumában foglalta össze a bencésekre vonatkozó rendeleteit.² Szerkezeti reformot szorgalmazott, melyhez a ciszterciek szervezeti felépítését vette mintául: háromévente megtartandó közös káptalani gyűlést rendelt el minden országban, illetve tartományban, melynek költségeit az ott megjelenő apátok és más elöljárók közösen viselnék. Mivel a bencések számára ez új intézmény, az első egyetemes káptalanokra hívjanak meg két ciszterci apátot elnöknek, akik segítségével két másik választott bencés elnök vezesse le a tartományi gyűlést. A káptalan által választott vizitátorok ellenőrizték, hogy az adott tartomány monostoraiban betartják-e az egyetemes káptalanon hozott, minden monostorra és perjelségre vonatkozó rendeleteket, határozatokat.³ A pápa a káptalani elnökök és a püspökök figyelmét is felhívta arra, hogy gátolják meg a monostorok ügyeibe való világi beavatkozást.⁴

Ezek a rendelkezések nem jártak sikerrel a saját korukban Magyarországon, de Európa más országaiban sem, Angliát kivéve, ahol a káptalani mozgalom a 13. század végére érte el virágkorát.⁵

¹ Csóka J. Lajos: Szent Benedek fiainak világtörténete, különös tekintettel Magyarországra. Bp. 1969. (a továbbiakban: Csóka 1969.) 471–490.

² Csóka 1969. 491.

³ A közös káptalan/káptalani gyűlés, tartományi gyűlés/káptalan, rendi káptalan, egyetemes káptalan fogalmakat egymás szinonimájaként használom.

⁴ Erdélyi László–Sörös Pongrácz: A pannonthalmi Szent Benedek rend története. I–XII/B. Bp. 1902–1916. (a továbbiakban: PRT) II. 8–9.; Csóka 1969. 492.

⁵ Csóka 1969. 493–494.

A IV. lateráni zsinaton a magyar bencések egyik legkiemelkedőbb középkori apátja, a pannonthalmi monostor feje, Uros is részt vett,⁶ tehát személyesen hallhatta a bencésekre vonatkozó reformintézkedéseket.

Am az első 13. századi, kifejezetten a magyar bencésekhez szóló, a rend megreformálásával kapcsolatban rendelkező bulla 1225-ből, III. Honorius pápától (1216–1227) származik.⁷ Ez a bevezetőjét tekintve igen terjedelmes, a magyar állapotokat érzékletes – s talán néha túlzó – szentírási részletekkel felvázoló oklevél a tartományi káptalanok megtartása ügyében intézkedik. Elmarasztalólag írja, hogy a IV. lateráni zsinat egyetemes káptalanok tartására vonatkozó rendelkezéseit kevésbé vagy egyáltalán nem tartották be Magyarországon. S ez így igaz, mert bár 1217-ben volt egy rendi káptalan Kapornakon, melynek levezetésében Róbert pilisi és István szentgotthárdi ciszterci apátok segédkeztek, de sem erről, sem a későbbiekről nem maradt fenn jegyzőkönyv.⁸ A pápa 1225-ben a bulcsi és a pécsváradi apátokat bízta meg, hogy még az adott évben hívjanak össze rendi káptalant Madocsára. Elrendelte, hogy ide minden magyar bencés monostor apátja, – az olyan helyekről pedig, ahol saját apát nincs – perjele egyházi fenytés terhe mellett köteles elmenni. Meg kell hívni a két szomszédos ciszterci apátot,⁹ hogy segítsenek a káptalan levezetésében. Ezen a gyűlésen ki kell jelölni a következő káptalan elnökeit is. Továbbá III. Honorius pápa azt is határozatba adta, hogy azokat, akiket a vizitátorok – hanyagságuk folytán – megfosztanak hivataluktól, az adott egyházmegye püspökei mozdítsák el.

Jól látható ebből az oklevélből, hogy III. Honorius III. Ince pápa nyomdokain haladt sok tekintetben a rendi káptalanokat illetően. Volt azonban két lényeges eltérés hivatali elődje és saját rendelkezése között. Az egyik – s ez a fontosabb – az, hogy III. Honorius nem háromévenkénti, hanem évenkénti rendi káptalanok megtartását írta elő. A másik eltérés a két rendelkezés között az, hogy az exempt apátoknak is részt kellett venniük a tartományi gyűléseken.¹⁰

A fent elrendelt madocsai káptalanról semmi további információnk nincs, azt sem lehet tudni, hogy megtartották-e egyáltalán.

A III. Honorius követő IX. Gergely pápa (1227–1241) is támogatta a káptalani mozgalom ügyét, és szorgalmazta a tartományi gyűlések megtartását. Sőt,

---

⁶ PRT II. 9.

⁷ PRT I. 76. sz. 663–666. Magáról az oklevélről PRT II. 9–10.; Csóka 1969. 544.

⁸ Csóka 1969. 543–544.

⁹ Az egyik apát biztosan a cikádori lehetett, mert ez a hely van a legközelebb Madocsához, a másik talán a zirci volt, bár enyhe túlzás azt állítani, hogy ez Madocsával szomszédos apátság. Ugyanakkor ha azt nézzük, hogy a már említett kapornaki rendi káptalanon a pilisi apát volt az egyik elnök, holott Pilisnél közelebb is volt ciszterci monostor, akkor nem kizárt Madocsa esetében Zirc feltételezése.

¹⁰ Tudjuk pl., hogy Cluny és a kongregációjába tartozó apátságok a IV. lateráni zsinat rendelkezései után nem vettek részt a tartományi káptalanokon; mert nem is volt előírva. Csóka 1969. 494.

további – bencésekre vonatkozó – reformintézkedéseket tartalmazó statútumokat adott ki 1235-ben és 1237-ben.¹¹ Ugyanő 1241-ben az esztergomi érseket szólította fel a magyar bencés monostorok megreformálására.¹² Ha másból nem is, ebből az adatból következik, hogy III. Honorius rendeletének sem volt fogantja. Legközelebb a tatárjárást követően, IV. Sándor pápa (1254–1261) idejéből hallunk a magyar bencés rend problémáiról, amikor is 1256-ban a pannonhalmi apátot bízza meg rendi káptalan összehívásával és a monostorok megreformálásával.¹³

1279-ben pedig már oly előrehaladottak a problémák nemcsak a bencések, hanem az egész magyar egyház berkein belül – az ismert politikai anarchia okán is –, hogy Fülöp fermói püspök zsinatot hív össze Budán, melynek számos intézkedése kifejezetten a bencésekre vonatkozik, döntően a szerzetesi életmóddal kapcsolatosan.¹⁴

A fentiekben ismertetett 13. századi reformpróbálkozások közül nem véletlenül kaptak némelyek a többinél nagyobb hangsúlyt, ugyanis III. Honorius pápa 1225. évi bullájának – mely III. Ince pápa nyomdokain halad – átírásával indítják el reformtevékenységüket a 14. századi magyar bencések.

1327. október 18-án a nyitrai káptalan László garamszentbenedeki, László kolosi, Szigfrid széplaki, Gergely zobori és Tamás ludányi apátok kérésére átírja III. Honorius fenti oklevelét.¹⁵ Mint már fentebb láttuk, a pápai oklevél évenkénti káptalanok tartását rendeli el. A rendtörténetírás szerint 1327-ben tartottak bencés rendi káptalant Magyarországon, s ezt a tényt egy, Fejér okmánytárában kiadott oklevélre alapozzák.¹⁶ Azonban a hivatkozott oklevél éve 1337, s mint majd később látjuk, ekkor valóban lehetett rendi káptalan Magyarországon. Gyanús az 1327. évi dátum már csak azért is, mert ennek az évnek az őszén írták át a felvidéki apátok a fenti, káptalanok tartására kötelező oklevelet, tehát még csak magának az „intézménynek” az újraindítását kérvényezik.

Ezen átíró oklevélből levonható néhány – úgy érzem, lényeges – következtetés. Először is fontos kiemelni, hogy ez az oklevél belső kezdeményezésre, az említett apátok kérésére és összefogásával keletkezett. A fentebb vázlatosan ismertetett 13. századi reformkezdeményezések mindegyik dokumentuma kívülről, a Szentszék

---

¹¹ Csóka 1969. 494.

¹² PRT II. 11–12.; Csóka 1969. 544.

¹³ PRT II. 12.; Csóka 1969. 545–546.

¹⁴ Kun László emlékezete. Szerk.: Kristó Gyula. Szeged 1994. 141–184.; PRT II. 13–14.; Csóka 1969. 547.

¹⁵ Georgius Fejér: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Budae 1829–1844. (a továbbiakban: Fejér) VIII/III. 86. sz. 249–250., Fejér tévesen Benedeknek írja Szigfrid apátot; regesztája: Anjou-kori oklevéltár. Documenta Res Hungaricas Tempore Regum Andegavensium Illustrantia 1301–1387. I–V., VII–VIII., IX., XI., XXIII. Budapest–Szeged 1990–1999. XI. (1327) 499. sz. 235.; Csóka 1969. 549.

¹⁶ Fejér VIII/III. 84. sz. 248.; PRT II. 15.

által indítványozva próbált megoldást találni a bencés problémákra. Egy kivétel akadt ugyan, amikor Favus pannonhalmi apát jelentésének hatására született intézkedés, de ez magának az apátnak egyedüli kezdeményezése volt. Olyan rendelet viszont, mely belülről indított és többek összefogásából eredő próbálkozás eredményeként keletkezett, 1327. október 18-ig nem született. Az is érdekes, hogy nem a nagy, királyi alapítású monostorok ezen ügy szereplői, hiszen az öt apátság közül csak Garamszentbenedek királyi alapítású, a többi magánkegyúri tulajdonban volt. Talán ennek az is lehet a magyarázata, hogy az említett monostorok mindegyike tartományurak territóriumán vagy annak közelében helyezkedett el, nevezetesen Garamszentbenedek, Kolos, Ludány és Zobor Nyitra megyében, Csák Máté területén, Széplak pedig, mely Kassától délkeletre feküdt, Aba Amádé és fiai érdekszférájába esett. Ezek a területek tehát különösen ki voltak téve előbb a tartományurak kénye-kedvének, majd pedig Károly Róbert országgyesítő harcai kellemetlen kísérő jelenségeinek és következményeinek. Miután 1323-ban a királynak végleg sikerült felszámolnia a tartományúri hatalmat, s az említett monostorokra is viszonylag nyugodtabb állapotok következtek, helyzetük javítása és szélesebb spektrumban az egész bencés rend érdekében vehették fel a káptalani mozgalom elejtett fonálát.

Meg kell azonban jegyeznem, hogy Magyarország északi részén, tartományúri területeken voltak még működő bencés monostorok: Tapolca (Borsod megye) Ákos nembeli István területén, Szerencs (Zemplén megye) Petenye fia Péter „vidékén” és Szalka (Trencsén megye) Csák Máté territóriumán.¹⁷ Ezek kimaradtak a fent említett öt felvidéki apát reformkezdeményezéséből. Az öt – reformot elindító – apátság közül 4 Csák Máté területén található, tehát feltételezhető, hogy itt lehetett a legszükségesebb az eredeti állapotok visszaállítása. Persze a fenti körülmény önmagában még kevés lett volna a rendezés kezdeményezéséhez, valószínűleg tevékeny és lelkiismeretes apátok állhattak az említett monostorok élén, és erősen óhajthatták a bencés rend helyzetének rendezését, mert a mintául szolgáló pápai határozatok közül a szigorúbbat választották, azt, amely szerint évente kellett káptalani gyűléseket tartani. Különösen igaz lehetett az erős kezű vezető Széplak esetében, amely távol esett a másik négy, Nyitra megyében található monostortól. Akkori előljárója, Szigfrid az a személy volt, aki később garamszentbenedeki apátként a század minden bencés vonatkozású reformtevékenységében hallatta

---

¹⁷ PRT XII/B. 378., 391., 417. Az észak-magyarországi tartományúri területeken Bozók, Terecske, Százsd, Boldva bencés monostorai egyáltalán nem működtek a 14. század elején. PRT XII/B. 183., 189., 365., 377. Az is megfigyelhető, hogy országos szinten általában a periferián, azaz a tartományúri területeken találjuk a legtöbb, működését „szüneteltető” bencés monostort.

hangját. Életpályája és a reformé teljesen összefonódott, s többek között az e téren kifejtett tevékenysége jutalmául nyerte el a pannonthalmi apáti széket.¹⁸

Feltehetően a garamszentbenedeki monostor lehetett a reformkezdeményezés irányítója, nemcsak abból következtethetően, hogy apátjának neve szerepelt elsőként az 1327. évi oklevél kérelői között és királyi alapítása folytán, hanem mert a 14. század további reformtörekvései Szigfrid apát révén szorosan összekapcsolódtak Garamszentbenedek történetével.

Csóka J. Lajos szerint 1329-ben már tartottak rendi káptalant a magyar bencések.¹⁹ Ha ez így is lehetett, folyamatosan biztosan nem működhetett a káptalani rendszer, mert 1332 folyamán ismét a hazai bencések kezdeményezésével találkozunk.

XXII. János pápa (1316–1334) 1332. június 22-én²⁰ és ugyanezen év június 27-én²¹ kelt leveleiben ugyanis megemlíti, hogy kevéssel ezelőtt a magyar bencés apátok és perjelek egy csoportja fordult hozzá azzal, hogy sem III. Ince, sem III. Honorius pápának a rendi káptalanok megtartásáról szóló rendelkezéseit nem tartják be Magyarországon, illetve hogy „bizonyos okok” miatt egy idő óta nem lehet ilyen káptalanokat tartani az országban. Talán ez az idő egészen a tatárjárástól számítható, de a IV. (Kun) László uralkodása alatt jelenlévő anarchiáról biztosan, a „bizonyos okok” pedig a tartományúri széttagoltságban és annak felszámolása körül keresendők, mely körülmények nem használtak a tatárjárás óta enyésző monostoroknak. S hogy a tatárjárásig visszamenni mennyire nem korai ebben az esetben, azt mutatja majd egy 1344-es pápai oklevél, mely a tatárjárás óta pusztuló monostorok helyreállításáról rendelkezik.²² Az 1332. évi oklevelek nem írják át ugyan szó szerint III. Honorius pápa bulláját, viszont annak minden fontos rendelkezését átveszik, sőt maga az oklevél külön is hangsúlyozza, hogy az azt kiadó pápa III. Honorius nyomdokain halad. Továbbá XXII. János elrendeli, hogy a magyar bencések a pannonthalmi és a garamszentbenedeki apátok elnökletével tartsanak káptalant 1333-ban, majd pedig évente tegyék ugyanezt.²³ Biztosan tudjuk, hogy — az 1327-ben még széplaki apát — Szigfrid az egyik elnök, aki ekkor már a garamszentbenedeki monostor élén áll, ugyanis 1330-tól 1355-ig irányítja

---

¹⁸ Életrajzáról részletesen: Knauz Nándor: A Garam-melletti Szent Benedek-i apátság. I. Bp. 1890. (a továbbiakban: Knauz 1890.) 70–75.; Fraknói Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szentszékkal. A magyar királyság megalapításától a konstanzi zsinatig. Bp. 1901. (a továbbiakban: Fraknói 1901.) 165., 194.; Haiczl Kálmán: A garamszentbenedeki apátság története. Bp. 1913. (a továbbiakban: Haiczl 1913.) 37.; PRT II. 57–60., XII/B. 100–102., 371.; Csóka 1969. 552., 556–557., 589–590.

¹⁹ Csóka 1969. 549.

²⁰ PRT II. 105. sz. 370–371.

²¹ Fejér VIII/III. 631–634.

²² PRT II. 130. sz. 397–398.

²³ PRT II. 15–16.; Haiczl 1913. 15., 37.; Csóka 1969. 549–550.

az apátságot. Ezekben az oklevelekben már nem írja elő a pápa, hogy meg kell hívni két ciszterci apátot is a káptalanra, tehát feltételezhető, hogy az már teljesen önállóan működő igazgatási fórumként próbálta betölteni funkcióját.

A rendtörténet teljesen azonosnak veszi a fent említett okleveleket, holott a két oklevél között van egy lényegesnek mondható eltérés. A korábbi változat utolsó részében az szerepel, hogy a püspökök sem városaikban, sem egyházmegyéikben ne akadályozzák a rendi káptalanokra igyekvő apátokat. Ez a kitétel nem szerepel a június 27-i oklevélben.

Mint láttuk, ebben az esetben is találkozunk Szigfrid apáttal, s hogy elismertsége növekvőben van a pápai udvarnál, ezen kívül az az oklevél is jelzi, mely 1332. július 5-én kelt Avignonban. Ebben XXII. János pápa megbízza a nyitrai püspököt, hogy Garamszentbenedeknek a zavaros időkben elkallódott javait és jogait állítsa helyre.²⁴

XXII. János 1332. évi júniusi okleveleiből kiderül, hogy most már a pannonthalmi apát is tevételes szerepet kap a bencés reformtörekvésekben, míg eddig hallgattak róla a források. Pannonthalmának a reformba való bekapcsolódását jelzi az az oklevél is, melyben János perjel és Bertold prokurátor, a pannonthalmi monostor szerzetesei kérésére a győri káptalan 1333. január 16-án átírja az iménti pápai rendelkezést.²⁵

A fentiekben ismertetett próbálkozások ellenére sem működhetett a káptalani rendszer — és nem csak nálunk nem, hanem a kontinens más országaiban sem —, mert a XXII. Jánost követő pápa, XII. Benedek (1334–1342) — gyakorlatilag a IV. lateráni zsinat bencés vonatkozású rendelkezései óta először — egy, a bencés élet problémáit minden téren feltáró, teljesen átfogó és újszerű reformkísérleteket is felvonultató — *Summa magistri* kezdetű — bullát adott ki 1336. június 20-án. Ez *Benedictina* néven lett a 14. századi bencés reformmozgalom szimbóluma, annak ellenére, hogy rendelkezései majdnem mindenhol süket fülekre találtak. Ez a bulla is legelső határozatai között említi a rendi káptalanok megtartását, de immár a III. Ince-féle türelmesebb úton haladva, háromévenként való összehívásukat rendeli el.²⁶ A *Benedictina* rendelkezik még az anyamonostorok évenkénti s minden egyes monostor napi káptalanjáról, a monostorok anyagi alapjainak biztosításáról, a rendbe való fölvetel módjáról, az egyes apátságok tisztségviselőiről, azok feladatairól és a monostorok megfelelő belső életéről. Azonban ezen rendelkezés igazi újítása a bencés szerzetesek egyetemre küldésének szorgalmazása volt. Semmivel nem foglalkozik a bulla annyira részletesen, mint ezzel. A monostoroknak minden 20 szerzetesük után egyet egyetemre kellett volna küldeniük. A tanulók kiválasztásának módjától kezdve, azok szállásain és költségein, ösztöndíjain át az egyes egyetemi

---

²⁴ Ferdinandus Knauz-Ludovicus Crescens Dedeck: Monumenta ecclesiae Strigoiensis. I–III. Strigonii 1874–1924. (a továbbiakban: Mon.Strig.) III. 317. sz. 214–215.

²⁵ Fejér VIII/III. 324. sz. 707–708.; PRT II. 16.

²⁶ Csóka J. Lajos kétévenkénti tartományi káptalanokat említ. Csóka 1969. 495–496.

fokozatok megszerzéséhez szükséges időig mindent részletesen szabályoz a pápai bulla.²⁷

A rendelkezés híre 1336 végén érkezik meg Magyarországra egy 1336. december 11-én kiállított pápai oklevél formájában.²⁸ Ez az oklevél gyakorlatilag a bulla Magyarországra érkezése (1337) előhírnökének tekinthető, mely a *Benedictina* legfontosabb pontjainak betartását rendeli el a magyarországi bencéseknek. XII. Benedek ebben az oklevelében egy tartományba vonja össze az esztergomi és a kalocsai érsekségek területén fekvő bencés monastorokat. A pápai levél címzettjeinek, a pannonhalmi, a bátai, a garamszentbenedeki (Szigfrid!) és a zalavári apátoknak az feladata, hogy alkalmas helyet keressenek egy — immár sokadik első — rendi káptalan összehívására. A további leírásban képet kapunk arról, hogy hogyan is történik egy ilyen káptalani gyűlés megszervezése: miután mindenki együtt van, elnököket kell választani, hiszen a fenti apátok nem elnöki megbízatást kaptak, hanem csak a káptalan megszervezésére lettek kijelölve. Meg kell határozni azt is, hogy ki tartsa az ünnepi misét, ki mondjon beszédet. Némi engedmény mutatkozik abban, hogy az összegyűlteket között procuratorok is vannak, tehát helyettessel is meg lehet oldani a káptalanon való részvételt. Arra is felhatalmazza a pápa a magyar bencéseket, hogy az egykori káptalanok rendelkezéseit — amennyiben nem ellenkeznek a *Benedictinával* — felújíthatják és meg-, illetve betarthatják. A Szent-szék részletes jelentéseket kér ezentúl a monastorok kiadásairól és jövedelmeiről, melyek alapján megállapítják azt, hogy hány szerzetest köteles tartani egy monastor, és hányat lehet ezek közül egyetemre küldeni.

A levél előrebocsátja azt is, hogy pápai díjbeszedők fognak érkezni, akik majd a *Benedictina* elküldésével kapcsolatos költségeket hajtják be. Továbbá az első káptalan megszervezéséért 80 tours-i ezüstöt rendel el költségtérítésként a felkért apátoknak, melyet a monastoroktól szedhetnek be. Ezt az oklevelet egyébként Csanád esztergomi érsek 1338. június 29-én Szigfrid garamszentbenedeki apát, — immár szentszéki vizitátor —, Dániel visegrádi és János széplaki apátok kérésére átírja.²⁹

Az 1336. december 11-én kelt részletes pápai levelet egy rövidebb követi két nappal később, mely csupán a háromévenkénti káptalanok megtartására buzdítja a pár nappal korábban felkért apátokat.³⁰ Ezt az oklevelet Fejér György — tévesen — 1335-re datálja, és így veszi át tőle a rendtörténetírás is. Már az oklevél tartalma is gyanússá teszi ezt az évet. A *Benedictina* előtt, a 14. században követett pápai rendelkezések — III. Honoriusé, XXII. Jánosé — ugyanis az évenkénti káptalanokat

---

²⁷ Részletesen: PRT II. 17–38.; Csóka 1969. 495–501., 531. Továbbá: Haiczl 1913. 37. tévesen 1337-re datálva a bullát, mely év a Magyarországra érkezésének időpontja.

²⁸ Fejér VIII/IV. 75. sz. 181–187.; PRT II. 38. nem említi a szervező apátok között a garamszentbenedekit; Csóka 1969. 550.

²⁹ Fejér VIII/IV. 160. sz. 337–338.; PRT II. 124. sz. 390–393.; Knauz 1890. 71.

³⁰ Fejér VIII/IV. 23. sz. 95.; PRT II. 16.

szorgalmazták. III. Ince pápa óta a *Benedictina* az első pápai bulla, mely a hároméves periódushoz tér vissza, tehát az erről szóló rövid pápai levél nem keletkezhetett a *Benedictina*, azaz 1336. június 20-a előtt.

1337. január 13-án újabb buzdító pápai levél érkezik a magyar bencések előjáróinak címezve, a reformbulla rendelkezéseinek teljesítését, elterjesztését és megtartását kérve.³¹ Kellő „felhajtás” előzte meg tehát a *Benedictina* Magyarországra érkezését.

1337. április 1-jén kelt a pápa bencés tanácsadóinak³² közjegyzői levele, mely tulajdonképpen a reformbullával együtt érkezett, és az azzal kapcsolatos tennivalókról rendelkezik.³³ Csóka J. Lajos szerint a reformbullához — mely most érkezett — volt csatolva az a megbízólevél, mely felkéri a pannonthalmi, a bátai, a garamszentbenedeki és a zalavári apátokat az első rendi káptalan megtartására.³⁴ Az a levél 1336. december 11-én kelt, nem valószínű, hogy csak fél év múlva csatolták az akkor Magyarországra hozott *Benedictinához*. Hiszen az apátoknak elő kellett készíteniük azt az egyetemes káptalant, melyen a bullát fogadják és kihirdetik: az 1336. december 11-től 1337. április 1-jéig tartó időszak szükséges is lehetett egy káptalan megszervezéséhez. A közjegyzői oklevél szerint két pápai megbízott hozza a bullát, melynek elküldéséért 120 aranyforintot számolnak fel a magyar tartománynak. Az első tartományi káptalanon — melyet feltehetően meg is rendeztek a bencések 1337-ben³⁵ — kell elosztani ezt az összeget arányosan az egyes monostorok között. Részletesen leírják a pénz behajtásának összes határidejét, s amennyiben nem teljesítenék a befizetést a legkésőbbi határnapig, akkor először interdictummal, majd felfüggesztéssel s végül kiátkozással sújtják a monostorok ezért felelős előjáróit.

A bulla kihirdetésére Boleszláv bátai apátot kérték fel.³⁶ Hogy miért éppen őt, nem tudni. Báta csak a rendelkezés Magyarországra érkezése körüli időkből tűnt fel a reformmozgalomban. Az biztos, hogy Boleszláv apátnak volt egy, a pápa elé vitt ügye, melyről 1337. március 28-án készült oklevél az avignoni udvarban,³⁷ s talán ekkor merülhetett fel a neve a bullaki hirdetés kapcsán. Am lehet, hogy egyszerűen csak arról van szó, hogy a reformbullát hozó pápai megbízottak útjába ez a bencés monostor esett a leghamarabb, s kézenfekvő volt az ottani apátnak adni a bullaki hirdetés feladatát.

---

³¹ Augustinus Theiner: *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*. I-II. Romae 1859-1860. (a továbbiakban: Theiner) I. 912. sz. 611.; PRT II. 16.

³² Velük tanácskozta meg és dolgozta ki XII. Benedek pápa a *Benedictina* pontjait. PRT II. 16.

³³ PRT II. 119. sz. 384-385.

³⁴ Csóka 1969. 550.

³⁵ Fejér VIII/III. 84. sz. 248. tévesen 1327-re datálva.

³⁶ PRT XII/B. 121.

³⁷ Fejér VIII/IV. 112. sz. 243-245.

A reform — legalábbis azon ága, amely a bencés monastoroknak a rendi előírások szerinti működését szorgalmazta — akadozhatott, mivel XII. Benedek pápa 1337. október 15-én kelt levelében³⁸ az egri püspököt szólítja fel arra, hogy némely bitorlók által elfoglalt monastorokat szerezzen vissza a rend számára, azokba megbízható szerzeteseket telepítsen, és reformálja meg azokat. Ennek elintézése igazából a bencés rendi káptalan feladata lett volna, s mintha ez a dokumentum árnyékot vetne működése hatékonyságára. A pápai levél szerint egy István nevű kóbor szerzetes elfoglalta Bulcs (Lippától keletre)³⁹, Biszere (Arad megye), Garáb (Valkó megye) és Mogyoród (Pest megye) monastorait, szerzeteseket nem tartott bennük, a monastorok birtokait elherdálta. Kolozsmonastort és a bélai perjelséget Pál ágostonos remete, erdélyi püspök egy ideig törvényesen birtokolta egyházi javadalomként, ám amikor a pápa visszahívta kommandájából, nem engedelmeskedett. Ő sem tartott szerzeteseket monastorában és perjelségében, együtt lakott laikus szolgálival, a monastor javait saját kedvére használta. Mindhiába volt azonban a pápai rendelet, mert csak Szigfrid garamszentbenedeki apát munkálkodásának köszönhetően sikerült eltávolítani a bitorlókat a mondott monastorokból valamikor 1340 körül.

A reformfolyamat akadozását nemcsak a fenti oklevél jelzi. Szélesebb spektrumban ide kapcsolható ennek igazolására a magyar főpapok 1338-as panaszlevele is, melyet XII. Benedek pápának írtak Károly Róbert egyházpolitikáját kifogásolva. Az egész egyházat érintő sérelmek között a szerzeteskonventekre is vonatkoztatható a káptalani választás hiánya, a kegyúri jogok eladományozása, az egyháziak hadbászallási kötelezettsége. Károly Róbert konszolidációs politikája következtében annyira felgyorsultak az események, hogy sokan ezt hatalmukba gázolásnak vették, pedig csak a rendteremtés érdekében történtek.⁴⁰

A bencés rendi reform rendszeres káptalani gyűléseket szorgalmazó irányvonalának első, megbízható forrással igazolható eredménye — az utolsó erre vonatkozó pápai rendelkezés után hat évvel — az 1342. június 2-án Visegrádon megtartott rendi káptalan.⁴¹ Ennek a gyűlésnek Vilmos pannonhalmi és Szigfrid garamszentbenedeki apátok voltak az elnökei. A pécsváradi, a zobori és a kolosi apátok töltötték be a definitori tisztséget. A garamszentbenedeki perjel és néhány szerzetese terjesztette be azt a kérvényt, mely apátjuk, Szigfrid költségeinek megtérítését kérte, mely kiadásai akkor keletkeztek amikor Mogyoród, Kolozsmonastor, Bulcs, Biszere és Béla monastorait a rend számára visszaszerezte. A káptalan 400 aranyforintot ítelt meg Szigfridnek és monastorának a visszafoglalt apátságok terhére,

---

³⁸ Theiner I. 928. sz. 618–619.; PRT II. 124. sz. 390–393.

³⁹ Csak mellékesen jegyzem meg, hogy ez a Bulcs az a monastor, mely 1225-ben megbízást kapott III. Honorius pápától rendi káptalan megrendezésére Madocsán.

⁴⁰ Kristó Gyula–Makk Ferenc: Károly Róbert emlékezete. Bp. 1988. 186–189.

⁴¹ Fejér VIII/IV. 309. sz. 604–605.; PRT II. 128. sz. 395–396.; Knauz 1890. 71.; PRT II. 38.; Csóka 1969. 552.

köztük arányosan elosztva. Ugyanerről a rendi káptalanról közjegyzői oklevél is készült 1342. június 6-án.⁴² A két oklevélből kiderül, hogy ez a káptalan négy napig tartott, melyen részt vett a pannonthalmi, garamszentbenedeki, pécsváradi, zombori, kolosi, szekszárdi, visegrádi, zebegényi, almádi, kolozsmonostori, széplaki és zalavári apát, és ők csak a név szerint említett résztvevők. Ki kell emelni, hogy ott volt a rendi káptalanon a kolozsmonostori apát is, annak a monostornak az előjárója, melyet a bitorló Pál erdélyi püspöktől kellett Szigfrid apátnak visszaszereznie. Tehát annak a monostornak a megreformálása pár év alatt sikeresen végbement.

Az 1342-ben megtartott rendi káptalan nagyobb összefüggésbe helyezésével képet kaphatunk arról, hogy a bencés reform nem csupán a rend belső ügye volt. Már helyszíne is árulkodó: Visegrádon tartották a gyűlést, ahol ugyan volt bencés monostor, de nem volt oly nagy jelentősége akkoriban, mint pl. Pannonthalmának vagy Garamszentbenedeknek. Visegrád azonban a Károly Róbert-kori Magyarország „fővárosa” volt, azaz a rendi káptalan a királyi központban zajlott. A résztvevő, név szerint ismert apátok közül (12) nyolc királyi alapítású bencés monostor feje volt. A reformot 1327-ben elindító 5 monostorból négy képviseltette magát a visegrádi káptalanon. Már korábban, a *Benedictina* magyarországi kihirdetése körüli tevékenykedésben is döntően királyi alapítású monostorok apátjai vettek részt mint káptalanszervezők vagy káptalani elnökök. Mindezek arra engednek következtetni, hogy bár 1327-ben még főleg magánkegyuraság alá tartozó monostorok kezdeményezték a reformok beindítását, azt rendi belügyként kezelve, addig 1342-ben már királyi monostorok irányításával, a királyi központban, Károly Róbert „szeme előtt” zajlik a rendi reform következtében feléledő és a megújítást továbbra is szorgalmazó káptalani gyűlés. Úgy tűnik tehát, hogy a magyarországi bencések megreformálása is a Károly Róbert-i rendteremtés, az országegyesítési harcokat követő konszolidációs politika része volt. Nem volt ez másként Kelet-Közép-Európa környező országaiban sem. A cseheknél és a lengyeleknél is az uralkodók hajtották, és vitték végbe a monasztikus reformokat politikájuk sikeressége érdekében felhasználva.⁴³

Még mielőtt egy következő káptalanról hallanánk, XII. Benedek utódja, VI. Kelemen pápa (1342–1352) — talán az említett monostorok sikeres visszaszerzésének eredményességét látva — 1344. március 18-án megbízható jelentésből értesülve a magyarországi állapotokról elrendelte, hogy a magyar bencés apátok, perjelek és apátnók válasszanak megfelelő embereket a tatárjárás óta pusztuló több mint 40 monostor birtokainak és jogainak visszaszerzésére és visszaállítására az ezzel járó

---

⁴² PRT II. 129. sz. 396–397.

⁴³ Kaspar Elm: Les ordres monastiques, canoniaux et militaires en Europe du Centre-Est au bas moyen âge. In: L'Église et le peuple chrétien dans le pays de l'Europe du Centre-Est et du Nord (XIVe–XVe siècle). Rome 1990. (a továbbiakban: Elm 1990.) 169., 180.

kiadásokat közösen viselve.⁴⁴ A megbízható jelentés forrása Szigfrid garamszentbenedeki apát volt, aki talán személyesen kérte a pápát fenti rendelete kibocsátására, hiszen tapasztalata volt már e téren.⁴⁵ A rendtörténet szerint a magyarországi apátok már 1342-ben nagyrészt megvalósították azt, amit a pápa majd csak 1344-ben rendel el.⁴⁶ Ez azért nem állja meg a helyét, mert 1337 októberében maga XII. Benedek pápa kezdeményezett hasonlót, mint utódja, csak ő konkrét monostorok esetében.

Talán 1348-ban is tartottak egyetemes rendi káptalant a magyarországi bencések, ugyanis ebben az évben a bencés apátok gyűlése (!) választotta meg az új dombói apátot, Ulrikot.⁴⁷ Erről a feltételezett káptalanról semmi további információnk nincs.

A visegrádi követő, forrással bizonyíthatóan megtartott káptalanról csak nagysokára értesülünk: 1366. október 21-én tartották Mogyoródon.⁴⁸ Felvetődik a kérdés, hogy valóban eredményesnek mondható-e a *Benedictina* a káptalani mozgalom terén. Hiszen a reformbulla kiadása (1336) után a bullát közzétevő feltételezett 1337. évi káptalant nem számítva csak 1342-ben hallunk tartományi gyűlésről, ezt követően pedig — a szintén csak feltevés szintjén létező 1348-as rendi káptalant figyelmen kívül hagyva — 1366 a legkorábbi időpont. Ha azonban alaposan szemügyre vesszük az 1366. évi rendi káptalanról szóló oklevél szövegét, találunk benne olyan rejtett információkat, melyek talán okafogyottá teszik a fenti kérdést. Ezen a káptalanon a pannonthalmi, a visegrádi, a zobori és a pécsváradi apátok elnököltek. Az 1342. évi káptalanról már ismerős garábi monostor ügyében ültek össze, ugyanis az újra illetéktelen kezekbe került. Még rosszabb volt a helyzet, mint a korábbi esetben. Egy Csehországból ajánlólevél nélkül jött szerzetes, Konrád foglalta el Garábot és bélai perjelségét, ahol egy rossz hírű asszony lakott a lányával, s e lány Konrád ágyasa volt. A monostor javait eltékozolta, s amikor letételének hírére szökni próbált, elfogták és Pécsváradra vitték. Konrád bűnös élete is tartalmaz a káptalanok megtartásának rendszerességéről szóló információt. Nevezetesen, hogy soha nem jelent meg a nagykáptalanokon. Azt tudjuk, hogy a visegrádi káptalan idején Garábon minden a szerzetesi életnek megfelelően folyt, tehát Konrád valamikor 1342 után foglalhatta el a monostort, és nem járt a nagykáptalanokra, vagyis 1342 és 1366 között voltak rendi káptalanok. Egynek még a helyszínét is tudjuk, szintén a fenti oklevélből, amikor azt mondja, hogy már az előző káptalanon — melyet Garamszentbenedeken tartottak feltehetően 1364-ben⁴⁹ — megállapodtak a mogyoródi helyszínben és időpontban, valamint a defini-

⁴⁴ PRT II. 130. sz. 397–398.; Knauz 1890. 72.; Csóka 1969. 589.

⁴⁵ Knauz 1890. 72.; Csóka 1969. 589.

⁴⁶ PRT II. 38.

⁴⁷ PRT XII./B. 432.

⁴⁸ PRT II. 190. sz. 510–513.; PRT II. 39.; Csóka 1969. 551–553., 558.

⁴⁹ Feltételezhető 1348-ban is egy rendi káptalan. Lásd a 47. jegyzetet.

torok és a nótáriusok személyében, utána pedig szokás szerint (!) megállapították a vizitátorok útvonalát és feladatát. A mostani mogyoródi káptalan is *pro rite* (!) tartják.

Mindezekből úgy tűnik, hogy a *Benedictina* káptalanok tartására vonatkozó rendeletei többé-kevésbé megvalósultak Magyarországon, de hogy „a legszebb gyümölcsöket termette”,⁵⁰ ebben már nem vagyok biztos. Nem maradtak fenn a rendi káptalanok jegyzőkönyvei, így nem tudhatjuk, hogy milyen ügyeket tárgyaltak. Egy rendelet viszont biztos, hogy nem valósult meg Magyarországon a *Benedictinából*, az egyetemre járás követelménye. Nagyon kevés a külföldön tanuló magyar bencés. Pl. Bécsben és Krakkóban — a legközelebbi egyetemeken — egy sem tanul a 14. században.⁵¹ Igaz, hogy a bécsi skót apátságban tartózkodott egy magyar bencés,⁵² de ennek más oka is lehetett, nemcsak a tanulás.

A Magyarországgal szomszédos kelet-európai országok közül Lengyelországban a *Benedictina* hatására indultak el a reformok, ahol több monostor kezdett el szervezkedni egy laza kongregációt létrehozva,⁵³ de a pápai reformnak nem sok foganatja volt.⁵⁴ Csehországban a 14. században virágkorukat élik a monasztikus apátságok jórészt az uralkodói politikának köszönhetően.⁵⁵ A cseh bencés monostorok megreformálása a břevnovi apátság irányításával történt. Hatásköre nemcsak az általa alapított perjelségekre vonatkozott, hanem XII. Benedek és IX. Bonifác pápáknak köszönhetően az összes cseh bencés apátságra kiterjedt vizitációs joga.⁵⁶

Összegezve tehát a magyarországi 14. századi bencés reformmozgalmat, a *Benedictina* bullából csak a tartományi káptalanok megtartásáról szóló rendelkezések csapódnak le a hazai okleveles anyagban, s úgy tűnik, hogy a III. Ince pápa óta folyó, ilyen irányú próbálkozások végre révbe értek Magyarországon a 14. század közepe felé. A magyar törekvések másik eredményét néhány idegen kézre került monostornak a rendbe való visszavétele jelentette, de erre vonatkozó intézkedések nincsenek a *Summa Magistri* bullában. Azt már elképzelhetőbbnek tartom, hogy ezeknél a visszavett monostoroknál alkalmazni lehetett reformálás gyanánt a bencések életmódjával, mindennapjaival foglalkozó passzusokat.

---

⁵⁰ Csóka 1969. 550.

⁵¹ A 15. században is csak hét magyar bencésről tudunk, akik Bécsben vagy Krakkóban tanultak. Mályusz Elemér: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Bp. 1971. 246.

⁵² Csóka 1969. 562.

⁵³ Elm 1990. 171.

⁵⁴ Csóka 1969. 516.

⁵⁵ Elm 1990. 169.

⁵⁶ Csóka 1969. 515.; Elm 1990. 167.

Reform Endeavors of the Benedictine Order in the Fourteenth Century

The reform movement of the Benedictine Order began in 1327 for the inner initiative of five abbots of the abbeys from Upper Hungary; thus it was not an impact of the reformatory bull (*Benedictina*) of 1336. The abbots of Garamszent-benedek, Zobor, Kolos, Ludány and Széplak urged to hold annual chapters of the Order. The *Benedictina* was announced in Hungary in 1337. There is no data for holding annual chapters between 1327 and 1342, although, the papal bulls issued in this period imply that the movement flagged.

The first chapter was held in Visegrád (1342) which can be proved by charters. The chapter was mostly led by the abbots of abbeys which were royal foundations. The „renovation” of the Benedictines may have been a part of the consolidation achieved by King Charles Robert I. The prime mover of the reformation was Sigfried, the abbot of Garamszentbenedek. After 1342, it was 1366 when the sources indicate another chapter; and it is possible that during this interval there was no chapter held.

The only part of the *Benedictina* which came to fruition in Hungary concerned the holding of annual chapters. Nevertheless, independent from the reformatory bull, the Order managed to regain monasteries which had been alienated earlier.

TARTALOM

Kristó Gyula:	
Szent István születési ideje	3
Szabados György:	
Imre király életidejéről	11
Piti Ferenc:	
Árpád-kori királyi oklevelek említései 1339. évi okiratokban	21
Tóth Ildikó:	
A végrehajtás bukratói (Egy országbírói ítéletlevél 1331-ből)	29
Homonnai Sarolta:	
A magyarországi bencések 14. századi reformtörekvései	43

A tördelést a JATEPRINT,
a Bölcsészettudományi Kar Kiadványszerkesztősége végezte
WordPerfect 6.0 kiadványszerkesztő programmal.

Készítette a JATEPress
6722 Szeged, Petőfi Sándor sugárút 30—34.
Felelős kiadó: Kristó Gyula egyetemi tanár
Felelős vezető: Szőnyi Etelka kiadói főszerkesztő
Méret: B/5, példányszám: 300, munkaszám: 35/2000.